

Η Πραγματική Σημασία της Εξωστρέφειας και των Μεταρρυθμίσεων

Δρ. Κωνσταντίνος Α.
Παπαδόπουλος

Σύμβουλος Διοίκησης
επί Ευρωπαϊκών και
Οικονομικών Θεμάτων

cpapadopoulos@eurobank.gr

ΠΗΤΡΑ ΜΗ ΕΥΘΥΝΗΣ

Το έντυπο αυτό εκδόθηκε από την Τράπεζα Eurobank Ergasias A.E. ("Eurobank") και δεν επιτρέπεται να αναπαραχθεί κατά οποιονδήποτε τρόπο από τα πρόσωπα στα οποία αποστέλλεται ή να δοθεί σε οποιονδήποτε άλλο πρόσωπο. Το έντυπο αυτό δεν αποτελεί προσφορά αγοράς ή πώλησης ούτε πρόσκληση για υποβολή προσφορών αγοράς ή πώλησης των κινητών αξιών που αναφέρονται σε αυτό. Η Eurobank και άλλοι που συνδέονται με αυτήν ενδέχεται να έχουν συμμετοχές και ενδέχεται να πραγματοποιούν συναλλαγές σε κινητές αξίες εταιρειών που αναφέρονται στο παρόν, καθώς επίσης ενδέχεται να παρέχουν ή να επιδιώκουν να παράσχουν υπηρεσίες επενδυτικής τραπεζικής στις εταιρείες αυτές. Οι επενδύσεις που αναλύονται στο έντυπο αυτό μπορεί να είναι ακατάλληλες για επενδυτές, με κριτήρια τους συγκεκριμένους επενδυτικούς στόχους τους και την οικονομική κατάστασή τους. Οι πληροφορίες που περιέχονται στο παρόν έχουν αποκλειστικά ενημερωτικό σκοπό και προέρχονται από πηγές που θεωρούνται αξιόπιστες αλλά δεν έχουν επαληθευτεί από την Eurobank. Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν ενδέχεται να μη συμπίπτουν με αυτές οποιουδήποτε μέλους της Eurobank. Καμία δήλωση ή διαβεβαίωση (ρητή ή σιωπηρή) δεν δίδεται όσον αφορά την ακρίβεια, πληρότητα, ορθότητα ή χρονική καταλληλότητα των πληροφοριών ή απόψεων που περιέχονται στο παρόν, οι οποίες μπορούν να αλλάξουν χωρίς προειδοποίηση. Καμία απολύτως ευθύνη, οπωσδήποτε και αν γεννάται, δεν αναλαμβάνεται από την Eurobank ή από τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της ή τα στελέχη της ή τους υπαλλήλους της όσον αφορά το περιεχόμενο του παρόντος. Άρθρα, μελέτες, σχόλια κ.λπ. εκφράζουν αποκλειστικά τις απόψεις του συντάκτη τους. Ανυπόγραφα σημειώματα θεωρούνται της συντάξεως. Άρθρα, μελέτες, σχόλια κ.λπ. που υπογράφονται από μέλη της συντακτικής επιτροπής, εκφράζουν τις προσωπικές απόψεις του γράφοντα.

Εισαγωγή

Παρ' ότι έχουν περάσει τρία και πλέον χρόνια από την έναρξη εφαρμογής του προγράμματος προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας, και ενώ είναι ευρέως αποδεκτή η ουσιαστική χρεοκοπία του βασικού οικονομικού μοντέλου που ακολουθήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, συνεχίζουν ακόμα να μην είναι ευδιάκριτες, έστω και σε πρώτη μορφή, οι ουσιαστικές τομές στις δομές της πραγματικής οικονομίας που θα οδηγήσουν σε μια σταθερή, μακροχρόνια ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας. Αντιθέτως, η πέραν του αναμενομένου παράταση της υφέσεως έχει:

α.- δημιουργήσει μεγάλα ερωτηματικά σε ειδικούς και μη για την καταλληλότητα του μείγματος πολιτικής στο οποίο βασίζεται το πρόγραμμα προσαρμογής, και συνεπώς μια ευρεία αμφισβήτηση σε μεγάλα στρώματα του πληθυσμού η οποία, εκτός των άλλων, αποδυναμώνει την επιχειρηματική εμπιστοσύνη.

β.- ορθώσει επιπρόσθετα εμπόδια στην ανακατανομή των ανθρωπίνων και οικονομικών πόρων που προϋποθέτει η ίδια η οικοδόμηση του νέου αναπτυξιακού μοντέλου που χρειάζεται η Χώρα.

γ.- επιφέρει, στην τελική ανάλυση, μία σύγχυση ως προς το ποιες θα πρέπει να είναι οι στοχεύσεις της οικονομικής πολιτικής μας, με ένα πλήθος κοινωνικοοικονομικών στόχων να διαγκωνίζονται για να λάβουν προτεραιότητα, αλλά και για να εξασφαλίσουν πόρους από ένα συρρικνούμενο δημόσιο ταμείο.

Το πρόγραμμα του Μνημονίου περιέχει, ως γνωστόν, τρία σκέλη-στόχους: δημοσιονομική προσαρμογή, διαρθρωτικές/αναπτυξιακές μεταρρυθμίσεις, και θεσμική αναμόρφωση του Κράτους.¹ Σε κάθε περίπτωση, η ρητή επιδίωξη είναι ένα μοντέλο ανάπτυξης που θα βασίζεται στις επενδύσεις και τις εξαγωγές – μια χρήσιμη γενική υπόμνηση, αλλά όχι πολύ διαφωτιστική επιχειρησιακά. Δυστυχώς, στην κοινή γνώμη της Ελλάδος, αλλά προοδευτικά και του υπολοίπου κόσμου, κυριάρχησε η άποψη ότι το δεσπόζον δόγμα το οποίο πρεσβεύει το Μνημόνιο – αλλά και η ευρύτερη πολιτική οικονομικής προσαρμογής της Ευρώπης – είναι αυτό της λιτότητας, η οποία μάλιστα εφαρμόζεται απαρεγκλίτως, ακόμα και αν τα σχετικά δημοσιονομικά μέτρα επιτείνουν έτι περαιτέρω την υποκείμενη ύφεση.

Σ' αυτήν την αντίληψη, βεβαίως, δεν έχει παίξει μικρό ρόλο η όλη «κουλτούρα» της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η οποία, ως γνωστόν, θέτει ανώτατα όρια στα ετήσια κρατικά ελλείμματα που θεωρούνται επιτρεπτά (3% του ΑΕΠ). Στην Ευρώπη, όπως ήταν αναμενόμενο, η ύφεση προκάλεσε μεγάλη μεγέθυνση των ελλειμμάτων λόγω της επιδράσεως των «αυτόματων σταθεροποιητών» (κυρίως αύξηση δαπανών για επιδόματα ανεργίας, μείωση φορολογικών εσόδων λόγω μείωσης των εισοδημάτων).

² Συμβούλου Διοίκησης επί Ευρωπαϊκών και Οικονομικών Θεμάτων της Eurobank.

¹ Τα διάφορα επίσημα κείμενα ομιλούν για δύο σκέλη: την δημοσιονομική προσαρμογή και την ατζέντα των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Εδώ αναλόμοε το πρόγραμμα ως αποτελούμενο από τρεις πτυχές, για λόγους ευκολίας.

Οι Αρχές των ευρωπαϊκών κρατών, αντί να επιτρέψουν στους αυτόματους σταθεροποιητές να λειτουργήσουν ελεύθερα ως «αμορτισέρ» στις επερχόμενες υφεσιακές τάσεις, θεώρησαν ότι πρέπει να πάνε προς την αντίθετη κατεύθυνση, αυτήν της δημοσιονομικής χρηστότητας. Και αυτό, για τρεις λόγους: πρώτον, λόγω της υπέρβασης συσσωρευμένων χρεών από το παρελθόν που, εάν επιδεινώντουσαν περαιτέρω, θα απειλούσαν πλέον ανοικτά την αξιοπιστία και χρηματοοικονομική φερεγγυότητα των Κρατών² – για την οποία δημοσιονομική χαλαρότητα/πολιτική απρονοησία φέρουν ακεραία την ευθύνη τα τελευταία – δεύτερον, λόγω της ξαφνικής ανάγκης, τουλάχιστον σε ορισμένες χώρες όπως η Ιρλανδία και η Ισπανία, το Κράτος να επέμβει επιτακτικά για να διασώσει τις τράπεζες, εκτοξεύοντας το δημόσιο χρέος σε νέα, σχεδόν μη διαχειρίσιμα ύψη· το γεγονός αυτό, μεταξύ άλλων, έκανε ιδιαίτερα αισθητή την απουσία κεντρικών ευρωπαϊκών μηχανισμών στήριξης³· και, τρίτον, βεβαίως, λόγω των αυστηρών, νομικά δεσμευτικών, επιταγών του Συμφώνου Σταθερότητας.

Ο κανόνας του «3% του ΑΕΠ» της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1992) και του Συμφώνου Σταθερότητας (1997)⁴ εδράζεται στην λογική ότι, σε μία νομισματική ένωση στην οποία δεν υπήρχε κεντρικός, ομοσπονδιακός προϋπολογισμός για να ασκήσει τον κλασικό σταθεροποιητικό ρόλο που συνήθως ανατίθεται στους προϋπολογισμούς, η ευθύνη της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης, σε εθνικό επίπεδο πλέον, θα ανετίθετο στα υπεύθυνα κράτη. Τη απουσία ενός ομοσπονδιακού προϋπολογισμού, και προκειμένου να οικοδομηθεί εμπιστοσύνη γύρω από το νέο νόμισμα, έπρεπε να φανεί ότι το – αποκεντρωμένο και *sui generis* αυτό σύστημα – υπήκουε σε αυστηρούς κανόνες. Εθεωρείτο, μάλιστα, τόσο σημαντικό τα Κράτη Μέλη να συνειδητοποιήσουν, το καθένα χωριστά, τις ευθύνες τους και να μην αισθανθούν ότι μπορεί να χαλαρώσει η δημοσιονομική πειθαρχία, που οι αρχιτέκτονες της ΟΝΕ φρόντισαν να απαλλάξουν την ΕΚΤ από την λειτουργία του «δανειστή εσχάτης προσφυγής»,⁵ και με την «ρήτρα μη διάσωσης» της Συνθήκης του Μάαστριχτ να διευκρινίζει πως τα Κράτη Μέλη

δεν θα ήσαν υπεύθυνα, ούτε θα μπορούσαν να αναλάβουν τις υποχρεώσεις ή τα χρέη, ενός άλλου Κράτους Μέλους. Κατόπιν όλων αυτών, το Σύμφωνο Σταθερότητας απέφυγε να ενθαρρύνει ρητά τις χώρες να δημιουργούν δημοσιονομικά πλεονάσματα τις καλές εποχές, όπως θα υπαγόρευε η κεϋνσιανή λογική,⁶ με την όλη οικονομία των κειμένων, όπως είδαμε, να υποδηλοί πρωτίστως μία έγνοια να μην παραβιασθούν τα ανώτατα όρια ελλείμματος και χρέους. Όμως, αυτό, προϋπέθετε ότι η εθνικές κυβερνήσεις θα ανελάμβαναν ακέραια τον ρόλο τους σε εθνικό επίπεδο. Όπως προαναφέρθη, αυτό δεν συνέβη στον απαραίτητο βαθμό, γεγονός που, σε συνδυασμό με την τραπεζική κρίση, έκανε τον κανόνα περί «3% του ΑΕΠ» της Συνθήκης του Μάαστριχτ και του Συμφώνου Σταθερότητας να μοιάζει υπερβολικά άκαμπος και ασύμμετρος (νοουμένου πως δεν υπήρχε κάποιος άλλος μηχανισμός στήριξης σε περίπτωση μείζονος τραπεζικής κρίσεως, αλλά ούτε υφίστατο ένα ιδιαίτερα αυστηρό σύστημα προληπτικής τραπεζικής επιτηρήσεως). Η αλήθεια είναι πως το γεγονός ότι η τραπεζική κρίση απέβη μη διαχειρίσιμη (χωρίς εξωτερική στήριξη) σε δύο από τις ελάχιστες χώρες που είχαν πετύχει στο πρόσφατο παρελθόν πλεονάσματα (ομολογουμένως μικρά) στον εθνικό προϋπολογισμό τους, αλλά και ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά δημοσίου χρέους, πρέπει να προβληματίσει τους υποστηρικτές του αρχικού, αποκεντρωμένου, μοντέλου της ΟΝΕ. Η αδυναμίες αυτές «πληρώθηκαν» με την εφαρμογή, τελικώς, προ-κυκλικής δημοσιονομικής πολιτικής από όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, ακόμα και από αυτές που ευρίσκοντο εκτός Ευρωζώνης, π.χ., Ηνωμένο Βασίλειο. Ο συγχρονισμός αυτός είναι σχεδόν βέβαιο πως έκανε την ύφεση στην Ευρώπη ακόμα βαθύτερη.⁷

Από πλευράς τους, τα επονομαζόμενα διαρθρωτικά μέτρα θεωρήθηκαν στην Ελλάδα – όπως, τουλάχιστον, φάνηκε στην πράξη – «συμπληρωματικού», εν πολλοίς, χαρακτήρα, και γι' αυτόν τον λόγο σε πολλές περιπτώσεις ενετάχθησαν στην κλασική λογική της αποφυγής του πολιτικού κόστους. Τούτο, όμως, λειτούργησε ως μπουμερανγκ διότι ούτε την εμβάθυνση της υφέσεως απέτρεψε, ούτε την καταπράυνση των ψηφοφόρων εξασφάλισε. Η Τρόικα, τουλάχιστον τον πρώτο καιρό, φαίνεται να συναίνεσε σιωπηρώς σ' αυτήν την προσέγγιση αφού εκ των πραγμάτων έδειχνε να αντιμετωπίζει το θέμα της εφαρμογής των

² Μια ματιά στα δημοσιονομικά στατιστικά στοιχεία της περασμένης δεκαετίας – όταν οι συνθήκες εθεωρούντο, σε γενικές γραμμές, ικανοποιητικές – αποκαλύπτει πως κανένα από τα αρχικά μέλη της Ευρωζώνης δεν σημείωσε ποτέ κάποιο σημαντικό πλεόνασμα στον προϋπολογισμό του, με την εξαίρεση της Φινλανδίας, της Ιρλανδίας, της Ισπανίας και του μικρού Λουξεμβούργου – ασφαλώς, καμμία από τις μεγαλύτερες χώρες που τώρα αυτοπαρουσιάζονται ως σημειοφόροι της δημοσιονομικής ορθοδοξίας. Βλ., http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/gen_gov_data/document/s/2013/spring2013_series_en.pdf, p. 154

³ Αυτό το κενό ήρθαν να συμπληρώσουν, κατ' αρχήν, το EFSF και το ESM.

⁴ Αναφερόμεθα στην νομική υποχρέωση των εθνικών κυβερνήσεων να μεριμνούν ώστε τα ετήσια ελλείμματα του προϋπολογισμού να μην υπερβαίνουν το 3% του ΑΕΠ.

⁵ Το καταστατικό του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (προσαρτημένο σε Πρωτόκολλο στην Συνθήκη του Μάαστριχτ, άρθρο 18 παρ. 1) επιτρέπει στην ΕΚΤ και στις κεντρικές τράπεζες να προβαίνουν στην αγορά κρατικών ομολόγων από την δευτερογενή αγορά όταν ο στόχος είναι «να επιτευχθούν οι σκοποί του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών». Από την πλευρά της, η Συνθήκη του Μάαστριχτ (πρώην άρθρο 104 παρ. 1, νυν άρθρο 123 της Συνθήκης περί Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ενώσεως) απαγορεύει στο ΕΣΚΤ τις άμεσες πιστωτικές διευκολύνσεις προς τις κυβερνήσεις, καθώς και τις άμεσες αγορές χρεογράφων εκδιδομένων από τα κράτη και τους κρατικούς οργανισμούς. Επίσης, ο Κανονισμός του Συμβουλίου EC No 3603/93 απαγόρευε την αγορά κρατικών ομολόγων και στην δευτερογενή αγορά εφ' όσον ο απότερος σκοπός μίας τέτοιας πράξεως ήταν η παράκαμψη των στόχων του Άρθρου 104/123 της Συνθήκης.

⁶ Αυτό σε σημαντικό βαθμό διορθώθηκε μέσω της σταδιακής αναθεώρησης του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης που ξεκίνησε το 2010 στον απόηχο της κρίσεως. Πλέον, τα κράτη μέλη πρέπει να θέτουν μεσοπρόθεσμους στόχους για τους προϋπολογισμούς τους, και αυτοί να ορίζονται σε διαρθρωτικούς όρους (δηλ., αφού αφαιρεθεί η επίδραση που ασκεί το συγκεκριμένο σημείο του οικονομικού κύκλου στο οποίο βρίσκεται η οικονομία). Για πρώτη φορά, η επίτευξη του μεσοπρόθεσμου στόχου του προϋπολογισμού θα συνεπάγεται «υψηλότερη προσαρμογή» όταν οι καιροί είναι καλοί ούτως ώστε να υπάρχει ένα περιθώριο ασφαλείας όταν οι καιροί είναι κακοί. (Βλ., επεξηγηματικό σημείωμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/preventive_arm/index_en.htm.)

⁷ Εφ' όσον η εκκολαπτόμενη Τραπεζική Ένωση μπορεί στο μέλλον να αντιμετωπίσει τραπεζικές κρίσεις σαν αυτήν που κλόνισε τα τελευταία χρόνια το οικοδόμημα της ΟΝΕ, εξ' αιτίας του «εναγκαλισμού» του κράτους με το τραπεζικό σύστημα, η χρηστή δημοσιονομική διαχείριση θα επανέλθει και θα στηρίζεται πάλι στην τήρηση των αυστηρών κανόνων του ευρωπαϊκού πλαισίου, όπως αυτό διεμορφώθη και μετά τις πρόσφατες νομοθετικές πρωτοβουλίες που προβλέπουν στενότερη παρακολούθηση των δημοσιονομικών στα κράτη μέλη, περισσότερο έλεγχο των εξελίξεων στο επίπεδο της ανταγωνιστικότητας των συμμετεχουσών χωρών, και αυστηρότερες κυρώσεις για τους παραβάτες.

διαρθρωτικών μέτρων με σχετικά πιο επιεική τρόπο.⁸ Παρ' όλα αυτά, είναι αξιοπρόσεκτο ότι σε διάφορες διεθνείς μετρήσεις η Ελλάδα βρίσκεται πρώτη στην θέσπιση μεταρρυθμιστικών πολιτικών.⁹ Χωρίς να θέλουμε να υποβαθμίσουμε την αξία του έργου που έχει γίνει, αυτό μάλλον είναι πιο αποκαλυπτικό τού πόσο πίσω είμαστε συγκριτικά, παρά τού πόσο μπροστά είμαστε τώρα. Οι αδυναμίες και καθυστερήσεις που συνεχίζουν να υφίστανται σε ορισμένους σημαντικούς τομείς επιβεβαιώνονται όχι μόνο από τις συχνές δηλώσεις Ευρωπαίων αξιωματούχων,¹⁰ αλλά και από επί μέρους μελέτες. Π.χ., πρόσφατη έρευνα της Deloitte δείχνει στελέχη επιχειρήσεων να κατατάσσουν την Ελλάδα πολύ υψηλά μεταξύ των χωρών με τα λιγότερο φιλικά προς τις επιχειρήσεις φορολογικά καθεστώτα, γεγονός που φυσικά λειτουργεί αποτρεπτικά προς τις ξένες επενδύσεις.¹¹ Μία άλλη έρευνα, του Ο.Ο.Σ.Α., με τίτλο "The OECD Competition Assessment Project", αφού εξήτασε λεπτομερώς την κείμενη νομοθεσία σε τέσσερις τομείς της οικονομίας (παρασκευή τροφίμων, λιανικό εμπόριο, δομικά υλικά, τουρισμός, που μαζί αντιστοιχούν περίπου στο 21% του ΑΕΠ), εντόπισε 336 περιοχές στις οποίες θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις. Εκτίμηση της μελέτης είναι πως εφαρμογή τους στην πράξη θα μπορούσε να οδηγήσει σε οφέλη της τάξεως των €5 δισ. χάρις στην επακολουθήσασα αύξηση της παραγωγικότητας, την υψηλότερη ανάπτυξη, την βελτίωση της απασχόλησης, και την διεύρυνση των επιλογών στην διάθεση των καταναλωτών.¹² Εννοείται πως η «τεχνητή» διατήρηση των τιμών σε υψηλά επίπεδα λόγω όλων αυτών των ρυθμιστικών παρεμβάσεων, αλλά και των ολιγοπωλιακών καταστάσεων που συντηρούν τα «κατεστημένα συμφέροντα», ακυρώνει σε σημαντικό βαθμό τις προσπάθειες για «εσωτερική υποτίμηση» και

ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας που επιχειρείται, μεταξύ άλλων, μέσω των τόσο επώδυνων μειώσεων απολαβών που υφίστανται οι εργαζόμενοι τα τελευταία τριετήμια χρόνια. Με την σειρά της, η μείωση των εισοδημάτων και της κατανάλωσης επέτεινε την ύφεση.¹³

Οι ευρωπαϊκοί προβληματισμοί περιορισμένη εφαρμογή έχουν στην Ελλάδα

Εδώ ίσως έγκειται η μεγαλύτερη παραδρομή των δανειστών, αλλά και της ελληνικής πλευράς: παρά τις ενστάσεις των για την επιβολή ολοένα και περισσότερων φορολογικών μέτρων και περικοπών μισθών και συντάξεων, και δη οριζοντίου χαρακτήρος, και την δεδηλωμένη επιμονή των για επίσπευση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων (εκπεφρασθείσες τουλάχιστον από τον Μάιο του 2011¹⁴), η Τρόικα δεν απέρριψε εξ αρχής τους στρεβλούς ρυθμούς και ανισομερή τρόπο εφαρμογής του Μνημονίου εκ μέρους των ελληνικών Αρχών. Μη μπορώντας να υποχρεώσει την ελληνική Διοίκηση να αλλάξει ρότα, ή να *επιβάλλει* η ίδια τους ενδεδειγμένους τρόπους εφαρμογής, προσηλώθηκε απόλυτα στους δημοσιονομικούς στόχους. Αυτή η τάση μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι η περιβόητη «αιρεσιμότης» ("conditionality"), προκειμένου να εγκριθούν οι δόσεις, εφαρμόζεται μεν εφ' όλου του προγράμματος βάσει γενικωτέρων εκτιμήσεων περί της προόδου που έχει επιτευχθεί, αλλά ποσοτικά κριτήρια εκπληρώσεως εφαρμόζονται πλήρως μόνο σε σχέση με τους δημοσιονομικούς στόχους. Σε αντίθεση με ό,τι ισχύει για τους τελευταίους, η επίτευξη των στόχων του προγράμματος διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων παρακολουθείται μέσω μίας σειράς "benchmarks" (σημείων αναφοράς), από την φύση τους πιο ελαστικά και «ποιοτικά»· μάλιστα, τέτοια "benchmarks" δεν έχουν θεσπισθεί σε όλους τους τομείς. Γι' αυτό και ίσως εκπλήσσει το γεγονός ότι, τριετήμια χρόνια μετά, θεωρείται από την Τρόικα ότι το πρόγραμμα παραμένει σε τροχιά, την ίδια ώρα που τα μέλη της συχνά έχουν παραδεχθεί δημοσίως ότι κεντρικές διαρθρωτικές πολιτικές όπως η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, η απελευθέρωση των κλειστών επαγγελματιών, και η αναδιάρθρωση του δημοσίου τομέα σε πάρα πολλά σημεία έχουν αποτύχει.¹⁵

Η μόνη παραδοχή ότι ίσως υπήρξε κάποιο λάθος στην εφαρμογή του ελληνικού προγράμματος ήρθε από το ΔΝΤ – και αυτό εμμέσως – όταν αυτό παραδέχθηκε, τον Οκτώβριο του 2012, ότι είχε υποτιμήσει τις βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις που είχαν οι πολιτικές δημοσιονομικής εξυγιάνσεως επί των επιπέδων

⁸ Οι διάφορες "task force" και ομάδες Ευρωπαίων εμπειρογνομόνων μάλλον συμβουλευτικές υπηρεσίες παρέχουν, παρά διαμορφώνουν «υποχρεωτικές» πολιτικές στο πλαίσιο των μνημονιακών δεσμεύσεών μας.

⁹ Βλ., π.χ., ΟΟΣΑ, *Going for Growth, Economic Policy Reforms 2013*.

<http://www.oecd.org/eco/growth/Taking-stock-of-reform-action-and-identifying-priorities-in-2013.pdf>, σελ. 20. Μία άλλη πρόσφατη έρευνα που καταλήγει σε παρόμοια συμπεράσματα, κατατάσσοντας την Ελλάδα 1^η στις προσαρμογές, είναι αυτή του "think tank" The Lisbon Council. Βλ., The Lisbon Council, *The 2013 Euro Plus Monitor – From Pain to Gain*, 3/12/2013; <http://www.lisboncouncil.net/news-a-events/515-new-policy-brief-the-2013-euro-plus-monitor.html>.

¹⁰ Απαντώντας σε ερωτήσεις του ΑΠΕ-ΜΠΕ στις 21/11/2013, ο πρόεδρος του Euro Working Group κ. Thomas Wieser ενέθαρνε την ελληνική πολιτική ηγεσία να συγκρουσθεί με τα «κατεστημένα συμφέροντα», καθώς, όπως είπε, λίγοι προνομιούχοι προσαρμόζονται από τον ανταγωνισμό και εννοούνται εις βάρος του υπολοίπου πληθυσμού. Συγκεκριμένα δε, ανέφερε την ανάγκη αναδιάρθρωσης των κρατικών επιχειρήσεων που καταγράφουν πολύ μεγάλες ζημιές, καθώς και την ανάγκη απελευθέρωσης των αγορών του ψωμιού, του γάλακτος και των φαρμάκων, αλλά και να αναδιρθρωθεί η δημόσια διοίκηση. Βλ., <http://www.e-typos.com/> της 21/11/2013, «Τομ. Βίζερ: Το συμφέρον της Ελλάδας είναι οι αξιολογήσεις της τρούικας να γίνουν στην ώρα τους.»

¹¹ Ένα ενδιαφέρον συμπέρασμα της μελέτης είναι πως αυτό που επιδιώκουν πάνω απ' όλα οι επιχειρήσεις είναι η σταθερότητα του φορολογικού συστήματος (σε αντιδιαστολή με άλλους παράγοντες, όπως, π.χ., χαμηλούς συντελεστές). Βλ. Deloitte, *European tax Survey – The Benefits of Stability*, 19/11/2013. http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Greece/Local%20Assets/Documents/Attachments/Press/Report_European_Tax_Survey_2013.pdf

¹² Η μελέτη εντοπίζει 555 κανονιστικές ρυθμίσεις που διατηρούν τις τιμές υψηλά για προϊόντα όπως το ψωμί, το γάλα, τα απορρυπαντικά και τα βιβλία. Η μελέτη για την Ελλάδα, η οποία τιτλοφορείται OECD Competition Assessment Reviews: Greece, θα δοθεί στην δημοσιότητα στις 23/1/2014. Εν τω μεταξύ, βλ., ΟΟΣΑ, <http://www.oecd.org/greece/greece-oecd-identifies-hundreds-of-competition-distorting-rules-and-provisions.htm>, 27/11/2013,

¹³ Και η ύφεση επέσει κι άλλο προς τα κάτω τους μισθούς και ημερομίσθια. Σύμφωνα με την Ενδιάμεση Έκθεση Νομισματικής Πολιτικής της Τραπέζης Ελλάδος (Δεκ. 2013, σελ. 41), η σωρευτική μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος την τριετία 2012-2014 εκτιμάται ότι θα φθάσει το 21,7%, ενώ ο στόχος του 2ου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής ήταν για μείωση (μόνο) κατά 15%.

¹⁴ Βλ., π.χ., την ομιλία του κ. Poul Thomsen του ΔΝΤ στο "15th Roundtable with the Government of Greece" των Economist Conferences, στο Λαγονήσι στις 18/5/2011. Επίσης, βλ. την πρώτη (σελ. 19, παρ. 28) και την δεύτερη περιοδική έκθεση του ΔΝΤ του Σεπτ. και Δεκ. 2010 που ήδη προειδοποιούσαν για τους κινδύνους ανισοκατανομής των βαρών λόγω της παρατηρούμενης εκτεταμένης φοροδιαφυγής.

¹⁵ Βλ. την ομιλία του κ. Poul Thomsen του ΔΝΤ στο "17th Roundtable with the Government of Greece" των Economist Conferences, Αθήνα 15/4/2013. http://www.hazliseconomist.com/uploads/speeches/2013/RT2013/DAY-1/THOMSEN_Greek%20text.pdf

οικονομικής δραστηριότητας των συγκεκριμένων χωρών που ακολουθούσαν τέτοιες πολιτικές (ήτοι, οι βραχυπρόθεσμοι δημοσιονομικοί πολλαπλασιαστές ήταν μεγαλύτεροι από ό,τι είχε εκτιμηθεί αρχικά).¹⁶ Αυτό ερμηνεύθηκε από πολλούς σχολιαστές στην Ελλάδα ως μία ομολογία θεμελιώδους λάθους στον σχεδιασμό του ελληνικού προγράμματος το οποίο θα έπρεπε να διορθωθεί το γρηγορότερο δυνατόν δια μέσου μίας «χαλάρωσης», η οποία – κατά τους ίδιους – θα απέβαινε αναμφίβολα υπέρ της ανάπτυξης.

Η άποψη αυτή δεν ελάμβανε υπ' όψιν τις μεταγενέστερες (3/1/2013) επεξηγήσεις των κκ. Olivier Blanchard και David Leigh του ΔΝΤ σύμφωνα με τις οποίες η διαπίστωση η σχετική με τους πολλαπλασιαστές δεν οδηγούσε σε «μηχανιστικά» συμπεράσματα σχετικά με την ορθή άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής. Σημείωναν δε ότι οι βραχυπρόθεσμες επιδράσεις της δημοσιονομικής πολιτικής επί της οικονομικής δραστηριότητας δεν ήταν παρά ένας παράγων μεταξύ πολλών που έπρεπε να λαμβάνονται υπ' όψιν προκειμένου να καθορισθεί ο κατάλληλος ρυθμός δημοσιονομικής προσαρμογής σε κάθε οικονομία.¹⁷ (Η άποψη αυτή επεξηγήθηκε περαιτέρω με αφορμή την ελληνική περίπτωση – βλ. κατωτέρω.)

Βεβαίως, τα συμπεράσματα των Ελλήνων επικριτών δεν ήταν εντελώς αυθαίρετα, αφού η ίδια η κα Christine Lagarde, Γενική Διευθύντρια του ΔΝΤ, εδήλωνε σε γαλλικό κανάλι από το Νταβός της Ελβετίας (Ιανουάριος 2013), ότι «έπρεπε να πάμε λίγο πιο σιγά», χωρίς δε να υπεισέλθει σε λεπτομέρειες σχετικά με το εάν αυτό θα σήμαινε και μεγαλύτερο χρηματοδοτικό κόστος για την στήριξη των εν λόγω οικονομιών.¹⁸

Άρθρο του κ. Olivier Blanchard τον Φεβρουάριο του 2013 μάλλον αποτυπώνει την ολοκληρωμένη άποψη του ΔΝΤ σχετικά με το ελληνικό πρόγραμμα. Στο άρθρο αυτό, ο κ. Blanchard ισχυρίζεται ότι παράγοντες πολύ ισχυρότεροι του λάθους υπολογισμού των πολλαπλασιαστών εξηγούν την μεγαλύτερη του αναμενομένου ύφεση στην Ελλάδα,¹⁹ μεταξύ δε αυτών αναφέρει τον «ανεπαρκή» τρόπο εφαρμογής του προγράμματος.

¹⁶ ΔΝΤ, *World Economic Outlook, Coping with High Debt and Sluggish Growth*, Οκτώβριος 2012, σελ. 41-43 (οι σελίδες αυτές γράφτηκαν από τους Olivier Blanchard και David Leigh). <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/text.pdf>.

¹⁷ Olivier Blanchard and Daniel Leigh, *IMF Working Paper WP/13/1, Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers*, January 2013, 3/1/2013. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1301.pdf>.

¹⁸ Η κα Lagarde, εν προκειμένω, απηχούσε τις νέες, υπό διαμόρφωση, απόψεις του ΔΝΤ. Σύμφωνα με αυτές, τα εμπροσθοβαρή και επιθετικά προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής μπορεί να υποσκάσουν την ανάπτυξη η οποία, για τις περιπτώσεις οικονομιών που βρίσκονται σε ύφεση και των οποίων το δημόσιο χρέος αντιμετωπίζεται ως υψηλού κινδύνου, αποτελεί το κλειδί για μία επιτυχή δημοσιονομική εξισορρόπηση. Βλ., Nicoletta Batini, Giovanni Callegari και Giovanni Melina, *Successful Austerity in the United States, Europe and Japan*, IMF Working Paper WP/12/190, Ιούλιος 2012. (Ως Working Paper, η μελέτη αυτή δεν δεσμεύει το ΔΝΤ ως οργανισμό.) Βλ., <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12190.pdf>.

¹⁹ Olivier Blanchard, *Καθημερινή της Κυριακής*, «Άποψη: Το ντιμπέιτ για το ελληνικό πρόγραμμα», 10/2/2013: «Σε ό,τι αφορά τον δημοσιονομικό πολλαπλασιαστή, είναι ένα από τα πολλά συστατικά που πιθανώς επηρεάζουν τα οικονομικά αποτελέσματα, και στην περίπτωση της Ελλάδος η επίπτωση

Έτσι, δόθηκε πολύ μεγαλύτερη αξία στους πολλαπλασιαστές απ' ό,τι τούς άξιζε. Συγκεκριμένα, τούς δόθηκε *ex ante* «αναλυτική», «διαγνωστική» αξία, ενώ ο πραγματικός τους ρόλος, κατά τα φαινόμενα, ήταν πρωτίστως *ex post* «περιγραφικός» και «διαπιστωτικός», εν προκειμένω, μίας πολυσύνθετης καταστάσεως. Δυστυχώς, ο δημόσιος διάλογος στην χώρα μας περιορίστηκε σε μία μονοσήμαντη ερμηνεία της ανάλυσης του ΔΝΤ, ήτοι, ότι το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν υπερβολικά αυστηρό, έως και αντιπαραγωγικό, και άρα «λάθος». Σχεδόν ουδείς ανεφέρθη στον ρόλο των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων – αναπόσπαστο τμήμα τού όλου προγράμματος – ως αντίδοτο στην ύφεση, και μάλιστα ένα αντίδοτο που θα έπρεπε να είχε χορηγηθεί εξ αρχής με την ίδια ένταση και προσήλωση με το «φάρμακο» της δημοσιονομικής εξυγιάνσεως.²⁰ Στην καλύτερη περίπτωση, ως τέτοιο αντίδοτο προτάθηκε η εφαρμογή κενύσιων πολιτικών τόνωσης της συνολικής ζήτησεως μέσω προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων με ευρωπαϊκά κονδύλια, ενδεχομένως χρηματοδοτούμενα μέσω ευρωπαϊκών ομολόγων έργου, ή project bonds, που θα τόνωναν την ζήτηση (το demand-side) και συγχρόνως θα βελτίωναν την παραγωγική βάση (το supply-side).²¹ Με τις προτάσεις αυτές

του ελαχιστοποιήθηκε από άλλους απρόβλεπτους παράγοντες. Σε αντίθεση με τις προσδοκίες, η Ελλάδα υπέμεινε μια παρατεταμένη περίοδο πολιτικής αστάθειας και ανεπαρκούς εφαρμογής του προγράμματος. Η εκροή καταθέσεων προκάλεσε μεγάλο περιορισμό της ρευστότητας και των πιστωτικών συνθηκών, η εμπιστοσύνη των επενδυτών κατέρρευσε, και πολλοί – εντός και εκτός Ελλάδας – άρχισαν να αμφισβητούν τις προοπτικές παραμονής της Ελλάδος εντός της Ευρωζώνης. Η σταθερή εμβάθυνση της κρίσης εμπιστοσύνης ήταν, μακράν, η κύρια αιτία για την πολύ βαθύτερη της αναμενόμενης ύφεση.» (δική μας έμφαση). http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w/articles/politics/100005_10/02/2013_5_10901.

²⁰ Οι συστατικές παρενέργειες ενός προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής είναι γνωστές. Επίσης είναι γνωστό ότι αυτές δρουν άμεσα. Όμως, αυτές ενίοτε μπορούν να εξουδετερωθούν ή και να αντιστραφούν (και η αρχική αποδέσμευση πόρων να συνοδεύει από σχετικά γρήγορη επαναρρόφησή τους) υπό ορισμένες ειδικές συνθήκες, δηλ., όταν το γενικότερο οικονομικό περιβάλλον είναι πολύ ευνοϊκό, όταν ακολουθούνται παράλληλα (ή είχαν προηγηθεί) μεταρρυθμιστικές πολιτικές που αποσκοπούν στην απελευθέρωση των οικονομικών δυνάμεων ή στην ορθολογικότερη κατανομή τους, ή όταν υπάρξει ένας συνδυασμός των ανωτέρω (παρ' όλο που είναι επίσης γνωστό ότι, κατ' αρχήν, ένα πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων αποφέρει καρπούς με κάποια χρονική υστέρηση). Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η εμπειρία της ίδιας της Ελλάδος την περίοδο που προετοιμαζόταν για την ένταξη στο ευρώ: το δημοσιονομικό έλλειμμα, που το 1993 είχε φθάσει το 12% του ΑΕΠ, μειώθηκε στο 3,1% το 1999 το δε δημόσιο χρέος, από 99,2% το 1993, περιορίστηκε στο 94,9% του ΑΕΠ το 1999 (http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/gen_data/documents/2013/spring2013_series_en.pdf, σελ. 154 και 166). Συγχρόνως, την περίοδο 1996-2000, το ΑΕΠ αυξανόταν με έναν μέσο ρυθμό 3,4% ετησίως, όταν τα χρόνια 1986-1995, αυξανόταν μόνο με 1,2% ετησίως κατά μέσον όρο. (Την δε περίοδο 2001-2004, η μέση ετήσια μεγέθυνση έφθασε το 4%). Αυτή η θετική εξέλιξη αποδίδεται στο ευνοϊκό εξωτερικό περιβάλλον της εποχής, αλλά και σε ένα μίνιμουμ μεταρρυθμίσεων στο εσωτερικό που έστειλε το μήνυμα ότι η Ελλάς καταβάλλει σοβαρές προσπάθειες να προαχθεί σταδιακά σε μέλος του σκληρού πυρήνα της ευρωπαϊκής οικονομίας. Βλ., Bernhard Herz and Angelos Kotlos, «Coming Home to Europe: Greece and the Euro», *INTERECONOMICS*, July/August 2000, και European Commission, *Statistical Annex of European Economy – Autumn 2013*, p. 190 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2013/pdf/2013_11_05_stat_annex_en.pdf.

Για μία ανάλυση των περιπτώσεων του Μεξικού και της Χιλής την δεκαετία του 1980, βλ., Bergoing R., Kehoe P. J., Kehoe T. J., and Soto R., (2002), «A Decade Lost and Found: Mexico and Chile in the 1980s», *Review of Economic Dynamics*, Vol. 5, pp. 166-205.

²¹ Οι αναφορές σε «σύγχρονα σχέδια Marshall» είναι ακόμα πιο φιλόδοξες, αφού το αρχικό Σχέδιο Marshall (1948-52) αποσκοπούσε στην ανοικοδόμηση σχεδόν ολόκληρης της ρημαγμένης από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο Ευρώπης.

ουδείς, λογικά, πρέπει να διαφωνεί – πλην όμως, αποπροσανατολίζουν την συζήτηση από το κύριο ζητούμενο, το οποίο είναι η κατανόηση του ρόλου των μεταρρυθμίσεων, τόσο σε επίπεδο διαρθρωτικό, όσο και διακυβέρνησης, για την επιβίωση, στον χρόνο, της ελληνικής οικονομίας.

Έτσι, οι εν Ελλάδι πολέμιοι της σημερινής «συνταγής» του Μνημονίου οι οποίοι πρεσβεύουν λιγότερη «λιτότητα» και περισσότερη «ανάπτυξη» προφανώς δεν εννοούν – αν και θα έπρεπε – μεγαλύτερη αυστηρότητα στην εφαρμογή των διαρθρωτικών μέτρων (αφού και αυτά είναι επώδυνα και γι' αυτό συχνά συγχέονται με τα λεγόμενα «μέτρα λιτότητας»), αλλά μάλλον λιγότερη λιτότητα *tout court* μήπως παύσει έτσι να βραχυκυκλώνεται η επανάκαμψη της οικονομίας. Εδώ απλώς έρχονται να συμπλεύσουν με όσους υποστηρίζουν διεθνώς ότι ολόκληρη η προσέγγιση της Ευρώπης στην κρίση εμφορείται από ένα πνεύμα υπερβολικής πειθαρχίας, δημοσιονομικής και άλλης. Στο σημείο αυτό, όμως, χωρούν τρεις παρατηρήσεις: πρώτον, οι ξένοι επικριτές της «λιτότητας» αποφεύγουν γενικώς να συμπεριλάβουν στην κριτική τους την («ειδική») περίπτωση της Ελλάδος²². δεύτερον, η «λιτότης» δεν είναι μία απλή πολιτική επιλογή που επινοήθηκε μίαν ωραία ημεράν στις πρωτεύουσες των Βορείων κρατών μελών και στα γραφεία του Δ.Ν.Τ.: επεβλήθη εκ των πραγμάτων, κάτω από ακραίες συνθήκες, όταν οι ιδιώτες δανειστές (οι «αγορές») κάποια στιγμή αρνήθηκαν να συνεχίσουν να δανείζουν απλόχερα στην Ελλάδα και άλλες χώρες της Περιφέρειας και, τρίτον, οι θιασώτες του ψευδοδιλήμματος «λιτότης ή ανάπτυξη» παραβλέπουν το γεγονός ότι η (κακώς επονομαζόμενη, εάν η προηγούμενη παρατήρηση είναι ορθή) «γερμανική» αντίληψη περί οικονομικής πολιτικής της προσαρμογής στις προβληματικές χώρες δεν θέτει τις μεταρρυθμίσεις σε χαμηλότερη προτεραιότητα από την δημοσιονομική εξυγίανση.²³ Πέραν, όμως, των συγκεκριμένων

ευρωπαϊκών προβληματισμών, ακόμα και η πλέον πεφωτισμένη «πολιτική ανάπτυξης» για την Ευρώπη – όπως, π.χ., επενδύσεις σε μεγάλα πανευρωπαϊκά έργα, μία πιο επεκτατική δημοσιονομική πολιτική στις πλεονασματικές χώρες μέλη του Βορρά²⁴, ή μια πιο στοχευμένη πιστωτική πολιτική εκ μέρους της ΕΤΕπ ή ακόμα και της ίδιας της ΕΚΤ υπέρ των μικρομεσαίων επιχειρήσεων του Νότου²⁵ – δεν θα μπορούσε ποτέ να υποκαταστήσει την ανάγκη για διαρθρωτικές αλλαγές στην ίδια την Ελλάδα.

Η προβληματική παραγωγική βάση της ελληνικής οικονομίας

Το αληθινό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας δεν είναι το δημοσιονομικό έλλειμμα και η προσαρμογή που απαιτεί. Όπως είδαμε στην πράξη, το έλλειμμα, με τον έναν ή άλλον τρόπο – σε κάθε περίπτωση οδυνηρό και κοινωνικά άδικο – μπορεί να τιθασευθεί. Το αληθινό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας ήταν και είναι η παραγωγική βάση της.

Τούτου λεχθέντος, η ως άνω θέση, από μία άποψη, ίσως αδικεί εν μέρει τον ιδιωτικό τομέα. Μεταξύ των πολλών κρατικογενών εμποδίων που έχει να αντιμετωπίσει, ας εστιάσουμε στο δημοσιονομικό έλλειμμα, μιας και αυτό ήταν που πυροδότησε την ελληνική κρίση. Το δημοσιονομικό έλλειμμα ασφαλώς επέτεινε, παρέτεινε και παγίωσε χρόνιες δομικές αδυναμίες της παραγωγικής βάσεως: η διογκούμενη ζήτηση που προήλθε από το συνεχώς αυξανόμενο δημοσιονομικό έλλειμμα – προφανώς, μία συνειδητή πολιτική επιλογή – αντί να απευθυνθεί στην εγχώρια παραγωγή, δίνοντάς της κίνητρα να αναπτυχθεί περαιτέρω, βρήκε άμεση και εύκολη ικανοποίηση μέσω των εισαγωγών, η άλλη δυνατότητα που παρέιχε ο εξωτερικός κρατικός δανεισμός, και η άλλη όψη των ροών του χρήματος. Η «λύση» των εισαγωγών δημιούργησε μία ακόμα κατηγορία στρεβλώσεων, σε επίπεδο επιχειρηματικών κινήτρων, ενθαρρύνοντας την σταδιακή ανάδειξη μίας οικονομίας εξυπηρετήσεως καταναλωτικών απαιτήσεων, παρά μίας οικονομίας εμπλουτισμού παραγωγικών δυνατοτήτων. Σε αντίθεση με το παρελθόν, όταν η αδύναμη παραγωγική βάση αντικατοπτριζόταν σε ένα ανάλογο χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, τα τελευταία χρόνια δημιουργήθηκε μία κλιμακούμενη αναντιστοιχία μεταξύ του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων και της συγκεκριμένης παραγωγικής βάσεως. Τούτο αντανάκλατο στο τεράστιο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών – ένα από τα μεγαλύτερα στον κόσμο, και άρα ασφαλώς μη

Επομένως, το σκέλος της ανασυγκροτήσεως (το supply side) ήταν εξ' ίσου, αν όχι πιο, σημαντικό από το σκέλος της τονώσεως της ζήτησεως.

²² Ενδεικτικός αναφέρομε το παράδειγμα του κ. Jack Lew, Υπουργού Οικονομικών των Η.Π.Α. (χώρας που γενικώς δεν διατάζει να επικρίνει την Ευρώπη για την υπερβολικά συσταλτική οικονομική πολιτική της), ο οποίος, επισκεπτόμενος την Ελλάδα στις 21/7/2013, δεν παρέλειψε να επιμείνει στο ότι η Ελλάς θα πρέπει να συνεχίσει τον δύσκολο δρόμο των μεταρρυθμίσεων προκειμένου να εισέλθει σε τροχιά βιώσιμης μεγέθυνσης. (Βλ., «Η Καθημερινή», 23/7/2013, σελ. 4.) Επομένως, οι όποιες διαφορές μεταξύ Ουάσιγκτον και Βρυξελλών-Βερολίνου ουδόλως φαίνεται να μετουσιώνονται σε συστάσεις εκ μέρους των Η.Π.Α. για «χαλάρωση» του ελληνικού προγράμματος.

²³ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι βλέπουμε να προσέρχονται σταδιακά στις τάξεις των επικριτών της λιτότητας ακόμα και πρόην αρχιερείς του σχετικού δόγματος, όπως, π.χ., το ίδιο το ΔΝΤ. Μία εβδομάδα πριν ο Πρόεδρος της ΕΚΤ κ. Mario Draghi πει την περιβόητη φράση «η ΕΚΤ είναι έτοιμη να κάνει ο,τιδήποτε χρειασθεί προκειμένου να σώσει το ευρώ» (26/7/2012).

<http://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp120726.en.html>, το ΔΝΤ είχε προβεί σε δημόσιες παροτρύνσεις προς την ΕΚΤ (18/7/2012) όπως ξεκινήσει ένα μεγάλο πρόγραμμα αγοράς κρατικών ομολόγων προκειμένου να αποσοφηθεί ο κίνδυνος ενός καταστροφικού – όπως τον περιέγραφε – αποπληθωρισμού στην Ευρώπη.

Ταυτοχρόνως, όμως, με τις νέες τάσεις περί θεοπίσεως πιο «επιθετικών» μέτρων νομισματικής πολιτικής (τουλάχιστον σε επίπεδο επιλογών, όπως έγινε τελικά στην περίπτωση της ΕΚΤ), βλέπουμε να υπάρχει, ολοένα και πιο πολύ, ένα ρεύμα υπέρ της εφαρμογής μεταρρυθμίσεων, ακόμα και στις προηγμένες χώρες του Βορρά συμπεριλαμβανομένης της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Το σκεπτικό είναι απλό: τα προβλήματα πολλών ευρωπαϊκών κρατών δεν είναι απλώς «κυκλικά», δηλ. αποτέλεσμα των συσταλτικών δημοσιονομικών πολιτικών που ακολουθούνται, αλλά και

«διαρθρωτικά», δηλαδή αποτέλεσμα γενικότερων αδυναμιών σε επίπεδο ανταγωνιστικότητας και οικονομικής ευελιξίας.

²⁴ Ας σημειωθεί ότι η Γερμανία, π.χ., συνεχίζει σήμερα να ακολουθεί μία πολιτική η οποία αποσκοπεί στην επίτευξη πλεονασματικών προϋπολογισμών, το δε 2012 ήταν η μόνη ευρωπαϊκή χώρα η οποία δεν είχε έλλειμμα (+0,2% του ΑΕΠ) βλ. Eurostat, http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-13-64_en.htm?locale=en, 22/4/2013. Όμως, αυτή η προσήλωση στην λιτότητα δεν έχει αφήσει αλώβητη ούτε την οικονομία της Γερμανίας, αφού πολλοί ισχυρίζονται ότι, εξ' αιτίας της, έχουν αρχίσει να υποβαθμίζονται επικίνδυνα οι υποδομές της, όπως δρόμοι, γέφυρες, δίκτυα οπτικών ινών, κλπ. Προβλέπουν, μάλιστα, ότι οι ήδη ελλείψεις επενδύσεις σε υποδομές, εάν δεν βελτιωθούν, θα οδηγήσουν την Γερμανία σε γενικότερη οικονομική υστέρηση. Βλ., π.χ., International New York Times, “Germany is burdened as physical state buckles”, 21/11/2013.

²⁵ Βλ., π.χ., Wolfgang Münchau, “Zero rate cut should be first step in ECB programme”, Financial Times, 8/4/2013 Yves Mersch, “Europe’s ills cannot be healed only by monetary innovation”, Financial Times, 25/4/2013. Financial Times, “Policy makers must refresh SME approach”, 25/11/2013.

διατηρήσιμο εσαεί, αν ληφθεί υπ' όψιν ότι η πρώτη παρατηρούμενη κάμψη στον ρυθμό μεγεθύνσεως του ΑΕΠ θα υπονόμει ευθέως την ικανότητα εξυπηρέτησης των διογκούμενων τοκοχρεολυσίων.²⁶ Το έλλειμμα αυτό ερμηνεύθηκε – κάπως απλουστευτικά²⁷ (διότι δεν γνωρίζουμε πώς θα ανταποκρινόταν ο ιδιωτικός τομέας υπό άλλες συνθήκες) – ως ενδεικτικό του «ελλείμματος ανταγωνιστικότητας» από το οποίο έπασχε η ελληνική οικονομία.²⁸ Δυστυχώς, στην πράξη έλλειμμα ανταγωνιστικότητας υπήρξε, διότι ενώ η οικονομία έμπαινε σε ύφεση ήδη το 2008, τα δάνεια κλιμακώνονταν,²⁹ συσκοτίζοντας ακόμα περισσότερο την εντεινόμενη ανάγκη για μεταρρυθμίσεις, με αποτέλεσμα την περαιτέρω, παθητική, υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Τι σημαίνει αυτό για τις μελλοντικές προοπτικές της Ελλάδος στο παγκοσμιοποιημένο σύστημα, και τι σημαίνει για το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων στο μέλλον;

Για να τεθεί η ελληνική οικονομία σε στέρεες βάσεις μακροπρόθεσμα, και να ευθυγραμμισθεί με τα κρατούμενα στην Ευρωζώνη, θα πρέπει να αναπτύξει νέες, επί πλέον, εξαγωγικές δραστηριότητες που να ισοδυναμούν με το 20%

²⁶ Μία από τις πρώτες, αν όχι η πρώτη, μελέτη που έθετε με τέτοια έμφαση τους κινδύνους που εγκομινοούσε το τεράστιο, και διογκούμενο, έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών είναι η μελέτη του Τάσου Αναστασάτου, *Η Επιδείνωση του Ελληνικού Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών: Αίτια, Επιπτώσεις και Σενάρια Προσαρμογής*, Eurobank Research, Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών & Προβλέψεων, «Οικονομία και Αγορές», Τόμος III, Τεύχος 6, Ιούνιος 2008.

²⁷ Ένα έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών δεν σημαίνει αυτομάτως και έλλειμμα ανταγωνιστικότητας. Π.χ., εάν το έλλειμμα προκληθεί από μία ραγδαία αύξηση των εισαγωγών (π.χ., λόγω εξωτερικού δανεισμού), αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι η αύξηση των εξαγωγών δεν είναι ικανοποιητική. Σημαίνει απλώς ότι οι εξαγωγές (ανταγωνιστικές στο σύνολό τους ή μη) υπολείπονται των εισαγωγών και έχουν επισκιασθεί από την υπερβολική αύξηση των τελευταίων. Ως έναν βαθμό, αυτό συνέβη στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.

²⁸ Το γεγονός ότι το πρόβλημα της Ελλάδος είναι η παραγωγική βάση – σε αλληλουχία, βεβαίως, με ένα άκρως προβληματικό θεσμικό πλαίσιο – και όχι το νόμισμα ή η «υπερτιμημένη» ισοτιμία του δεν φαίνεται να κατανοούν θεωρητικοί οικονομολόγοι όπως ο Paul Krugman οι οποίοι θεωρούν ότι μία υποτίμηση στην Ελλάδα θα την καθιστούσε ξαφνικά εξαγωγικό «πρωταθλητή». Εκτός, βεβαίως, εάν οραματίζονται μία Ελλάδα της φέτας, της σταφίδας και της ελιάς. Αλλά ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, αξίζει να υπομνησθεί – δηλωτικό του μεγέθους των διαρθρωτικών προβλημάτων της οικονομίας – ότι, ακόμα και σήμερα, και ενώ η Χώρα μας καταλαμβάνει την τρίτη θέση παγκοσμίως στην παραγωγή ελαιολάδου, και την δεύτερη στις επιτραπέζιες ελιές στην ΕΕ, οι εξαγωγές μας είναι κυρίως σε χύμα μορφή, το οποίο υποδηλοί μεγάλες αδυναμίες άσχετες με το κόστος, αδυναμίες δημιουργίας οικονομικών κλίμακος μέσω συνεργασιών μεταξύ παραγωγών, αδυναμίες επιχειρηματικότητας, marketing, κ.τ.λ. Βλ., ICAP Group, ΕΛΑΙΟΥΛΑΔΟ–ΠΥΡΗΝΕΛΑΙΟ–ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΕΣ ΕΛΙΕΣ, Νοέμβριος 2012· <http://www.icap.gr/ECPage.aspx?id=8603&nt=149&lang=1&tabID=3>. Θετικό, εν προκειμένω, είναι το γεγονός ότι περισσότερα από 65.000 νέα προϊόντα ελληνικών επιχειρήσεων κυκλοφόρησαν την τριετία 2010-2013, παρά το δυσμενές κλίμα, ενισχύοντας έτσι το επιχειρείν και τις εξαγωγές. Βλ., «Η Καθημερινή», 4/4/2013.

²⁹ Βλ., ΔΝΤ, GREECE, Request for Stand-By Arrangement, 5 Μαΐου 2010, σελ. 125 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10110.pdf>) για στοιχεία περί του εξωτερικού δανεισμού. Ας σημειωθεί εδώ απλώς ότι το 2008 το Κράτος αύξησε, σε ένα χρόνο, το εξωτερικό δημόσιο χρέος της χώρας κατά 21%, ή από €188 δισ. που ήταν το 2007 σε €227 δισ. το 2008, ήτοι, κατά €39 δισ. (και σε €264 δισ. το 2009!). Την ίδια χρονιά (2008), το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν €35 δισ. Για στοιχεία του ελλείμματος, βλ., Τράπεζα της Ελλάδος, Στατιστικό Δελτίο Οικονομικής Συγκυρίας, Τεύχος 118, Φεβρουάριος 2009, σελ. 141 <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/sdos200902.pdf>.

με 25% του ετησίου ΑΕΠ. Σήμερα, η συνολική αξία των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών αντιστοιχεί περίπου στο 24% του ΑΕΠ. Ο μέσος όρος στην Ευρωζώνη είναι 46%.^{30, 31}

Και ενώ οι εξαγωγικές επιδόσεις της Χώρας αποκλίνουν τόσο σοβαρά από τους ευρωπαϊκούς μέσους όρους, η αγοραστικές της προτιμήσεις (και ειδικότερα, η ροπή προς εισαγωγές, ως ποσοστό του ΑΕΠ) είναι, με 32% του ΑΕΠ, πιο στραμμένες προς τα εισαγόμενα αγαθά και υπηρεσίες απ' ό,τι είναι της Γαλλίας (28%), της Ιταλίας (28%) ή της Ισπανίας (29%).³²

Δύο βασικοί παράγοντες φαίνεται να προσδιορίζουν, εν συνδυασμό, το σχετικό μέγεθος του εξαγωγικού τομέα της κάθε χώρας.

Πρώτον, το μέγεθός της: *ceteris paribus*, όσο πιο μικρή είναι μία οικονομία, τόσο πιο φυσικό είναι να μπορεί να εξειδικευτεί σε λίγους, μόνο, κλάδους (αρκεί αυτοί να είναι οι κλάδοι συγκριτικού πλεονεκτήματος) και να εισάγει τα υπόλοιπα. Χώρες με μικρή εσωτερική αγορά δεν μπορούν να παράγουν τα πάντα. Τα παραδείγματα της Σουηδίας, της Δανίας, της Ολλανδίας και της Ιρλανδίας, είναι ενδεικτικά. Στις χώρες αυτές, οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, την τετραετία 2009-2012, αντιστοιχούσαν, κατά μέσον όρον, με το 49%, 51,5%, 79% και 101% του ΑΕΠ, αντιστοίχως.³³ Αντιστρόφως, όσο πιο μεγάλη είναι η χώρα, τόσο μεγαλύτερη είναι η εσωτερική αγορά της και άρα πιο οικονομικά εφικτό και λογικό να μπορεί να διαθέτει μία ευρεία γκάμα ανταγωνιστικών κλάδων· στην ουσία (και ίσως παρά τις περί τού αντιθέτου εντυπώσεις), οι χώρες αυτές είναι λιγότερο εξηρημένες από τις εξωτερικές συναλλαγές των εν συγκρίσει με τις μικρές χώρες. Έτσι, βλέπουμε σε μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως την Βρετανία, την Ιταλία και την Γαλλία, τον εξαγωγικό τομέα να μην υπερβαίνει το αντίστοιχο του 31%, 27,5% και 26% του ΑΕΠ. Αποκαλυπτικό, και επιβεβαιωτικό των ανωτέρω, είναι το γεγονός ότι στις πέντε μεγαλύτερες εξαγωγικές χώρες του κόσμου (κατά σειράν, Κίνα, ΗΠΑ, Γερμανία, Ιαπωνία, Γαλλία), οι εξαγωγές δεν υπερβαίνουν το 30% του ΑΕΠ, εκτός από την Γερμανία.³⁴

Δεύτερον, η γεωγραφική θέση της χώρας σε συνδυασμό με ορισμένες επιλογές πολιτικής. Π.χ., τα κράτη (ή εδάφη) που έχουν εξελιχθεί σε διαμετακομιστικά κέντρα έχουν, *ceteris paribus*, μεγαλύτερο εξαγωγικό τομέα (αλλά, προφανώς, και μεγαλύτερο εισαγωγικό τομέα). Ο εξαγωγικός τομέας της Σιγκαπούρης και του Χονγκ Κονγκ ισοδυναμεί με το 202% και 215% του ΑΕΠ!

³⁰ <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>, αστάθμητος μέσος όρος της τετραετίας 2009-2012.

³¹ Πρόκειται, βεβαίως, κυρίως περί μίας απλής εμπειρικής διαπιστώσεως που βασίζεται στα όσα ισχύουν στις άλλες χώρες της Ευρωζώνης, και όχι ενός συμπεράσματος βασιζόμενου σε κάποιο θεωρητικό υπόδειγμα της ιδανικής οικονομίας, καθότι κάτι τέτοιο δεν υπάρχει.

³² Στην Ευρωζώνη των 17, ο μέσος (αστάθμητος) μέσος όρος των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο 2009-2012 (μη συμπεριλαμβανομένου του Λουξεμβούργου, που αποτελεί ειδική περίπτωση) ήταν 54,8%. Δικοί μας υπολογισμοί, βλ., <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>.

³³ <http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>

³⁴ Αντιστοίχως, 30%, 12,5%, 48%, 14% και 26%. Βλ. την προηγούμενη πηγή. (Στοιχεία 2009-2011 για τις Κίνα, ΗΠΑ και Ιαπωνία.)

Συμπερασματικά, η Ελλάς, ως σχετικά μικρή χώρα, θα ανεμένετο κανονικά να εξαγει πάνω από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης (τώρα, 24% έναντι 46%). Εάν καταφέρει και γίνει διεθνές διαμετακομιστικό κέντρο (όπως έχει λόγους να ευελπιστεί), το ποσοστό αυτό θα αυξηθεί κι άλλο.

Επομένως, εάν θέλουμε να ξαναβρούμε το βιοτικό επίπεδο που είχαμε συνηθίσει μέχρι το 2009, θα πρέπει να αντικαταστήσουμε τον εξωτερικό δανεισμό με έσοδα από εξαγωγές και εισροές ξένων επενδύσεων.³⁵ Το 2012 είχαμε έσοδα από εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών ύψους €49 δισ.³⁶ Χρησιμοποιώντας τον μέσο όρο της Ευρωζώνης ως σημείο αναφοράς, τα έσοδα αυτά θα πρέπει να ανέλθουν περίπου στα €84 δισ. (μία αύξηση 70%) εάν θέλουμε να μοιάσουμε με τις λοιπές ευρωπαϊκές χώρες, να παύσει οριστικά η εξάρτηση από εξωτερικούς δανεισμούς και μηχανισμούς στήριξης³⁷, και να αρχίσει εκ νέου η σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μας με τους μέσους όρους της υπόλοιπης Ευρώπης. Με άλλα λόγια, το γεγονός ότι η 28η πιο πλούσια χώρα του κόσμου (κατά κεφαλήν ΑΕΠ, 2012)³⁸ κατατάσσεται στην 123η θέση παγκοσμίως

³⁵ Ως γνωστόν, οι εισροές ξένων επενδύσεων – οι οποίες επίσης συμβάλλουν στην ανύψωση του εθνικού εισοδήματος μίας χώρας – είναι η άλλη Αχίλλειος πέτρα μας: στην Ε.Ε. στα προ-κρίσεως έτη 2005-2007, οι ετήσιες εισροές ξένων επενδύσεων στις χώρες μέλη αντιπροσώπευαν, κατά μέσο όρο, το 20,6% του ετήσιου ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου. Στην Ελλάδα, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 4,8%. Βλ., UNCTAD, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Country-Fact-Sheets.aspx>. Μάλιστα, η μελέτη των Τ. Αναστασάτου και Ν. Καραμούζη, *The Growth of the Greek Economy: Sources, Prospects and the Role of Exports and Investment*, "Economy & Markets", Eurobank Research, Οκτώβριος 2011, ισχυρίζεται πως το πρόβλημα με τις ΑΞΕ ήταν ακόμα χειρότερο απ' ό,τι υποδηλούσαν οι αριθμοί: όχι μόνο το μέγεθος των ήταν χαμηλό, αλλά δεν αφορούσαν καθόλου *greenfield investment* σε παραγωγικούς/εξωστρεφείς τομείς, μόνο εξαγορές σε τομείς εξυπηρέτησης της εγχώριας αγοράς.

³⁶ €22 δισ. από εξαγωγές αγαθών και €27,1 δισ. εισπράξεις από υπηρεσίες· βλ. Τράπεζα Ελλάδος, «Στατιστικό Δελτίο Οικονομικής Συγκυρίας», Τεύχος 149, Μάρτιος-Απρίλιος, 2013, σελ. 153, 154, <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/sdos201303-04.pdf>. Τα έσοδα αυτά αντιστοιχούσαν στο 27% ενός ΑΕΠ αξίας €181,5 δις. τους πίνακες της Παγκόσμιας Τράπεζας.

³⁷ Το 2009, τελευταίο προ-μνημονιακό έτος, τα έσοδα από εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών ανήλθαν μόλις στα €42,3 δισ. (18,3% του ΑΕΠ), €15,3 δισ. από εξαγωγές αγαθών, και €27 δισ. από εξαγωγές υπηρεσιών. Όπως είδαμε, αν είμασταν μία μέση ευρωπαϊκή χώρα, θα έπρεπε να είχαμε έσοδα της τάξεως των €100 δισ. Το έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών έφθασε τα €18,2 δισ. λόγω εισαγωγών αγαθών αξίας €46,1 δισ. και υπηρεσιών αξίας €14,4 δισ., ή σύνολο €60,5 δισ. Οι καθαρές πληρωμές στο εξωτερικό για τόκους έφθασαν τα €8,5 δισ. (βλ., <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/sdos201002-03.pdf>, σελ. 155-157). Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι την ίδια χρονιά το δημόσιο εξωτερικό χρέος αυξήθηκε επί πλέον κατά €37 δισ. και το ιδιωτικό κατά €5 δισ., σύνολο €42 δισ., δηλαδή, ένα ποσό που μοιάζει να υπερκαλύπτει κατά πολύ το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Το αποτέλεσμα αυτό ίσως υποδηλοί μία ύστατη προσπάθεια τονώσεως της οικονομίας – πλην μάταια, αφού η τελευταία είχε ήδη εισέλθει σε ύφεση (από το 2008) και από την οποία δεν έχει εξέλθει ακόμα. Η μη ανταπόκριση της οικονομίας, το 2009, στην συνακόλουθη μεγέθυνση του ελλείμματος του προϋπολογισμού (κατά το απλό κεινιστικό πρότυπο) φαίνεται να προαναγγέλλει την επερχόμενη χρεοκοπία και την μεγάλη πτώση του βιοτικού επιπέδου που ακολούθησε. Βλ., στοιχεία της Τραπέζης της Ελλάδος για το ισοζύγιο, στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ για το ΑΕΠ (http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0704&r_param=SEL84&y_param=TS&mytabs=0), και ΔΝΤ, GREECE, Request for Stand-By Arrangement, 5 Μαΐου 2010, σελ. 125 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/sr/2010/cr10110.pdf>) για στοιχεία περί του εξωτερικού δανεισμού.

³⁸ Παγκόσμια Τράπεζα, http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?order=wbapi_data_value_2012+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc

σε ό,τι αφορά τις εξαγωγές σε αγαθά και υπηρεσίες ως ποσοστό του ΑΕΠ – γεγονός, όπως είδαμε, ακόμα πιο παράδοξο σε μία χώρα με σχετικά μικρή εγχώρια αγορά – απλώς υποδηλοί ότι η κατάσταση αυτή δεν ήταν και δεν είναι βιώσιμη.³⁹ Η εξάρτηση από τον εξωτερικό δανεισμό προκάλεσε μία σειρά από σοβαρές στρεβλώσεις. Αναφέρομε μόνο δύο. Πρώτον, οδήγησε στην καθίζηση των αποταμιεύσεων σε ένα από τα κατώτερα επίπεδα στον κόσμο,⁴⁰ προς όφελος, φυσικά, της κατανάλωσης και εις βάρος των επενδύσεων. Δεύτερον, προκάλεσε μία στρέβλωση των επιχειρηματικών κινήτρων, με αποτέλεσμα οι επιχειρηματίες να αποφεύγουν τις δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας, αλλά υψηλού κινδύνου, και να έλκονται από δραστηριότητες χαμηλής τεχνολογίας και χαμηλού, σχετικά, κινδύνου, όπως το λιανικό εμπόριο και η οικοδομή.⁴¹

Τα καλά νέα είναι ότι το 2012 η εξαγωγές αγαθών αυξήθηκαν κατά 11,1% από το προηγούμενο υψηλό επίπεδό τους, του 2008. Τα κακά νέα είναι δύο: πρώτον, ότι ολοκληρή η βελτίωση οφείλεται σε μία μόνο κατηγορία προϊόντος, τα καύσιμα και πετρελαιοειδή, άρα δεν έχει συντελεσθεί μια ριζικότερη αναδιάρθρωση του εξαγωγικού προτύπου μας⁴² (παρά μία θετική τάση γεωγραφικής επέκτασης σε νέες αγορές)· και δεύτερον, ότι η μείωση εσόδων από υπηρεσίες όπως ο τουρισμός και η ναυτιλία (απόρροια της εσωτερικής και της διεθνούς κρίσεως, αντίστοιχα) ήταν τέτοια⁴³ ώστε να περιορίσει τα συνολικά έσοδα από εξαγωγές σε επίπεδα κατώτερα του 2008.⁴⁴ Οι τάσεις αυτές συνεχίστηκαν και το Α' 9-μηνο του 2013,⁴⁵ χωρίς, πάλι, να φθάσουμε τις επιδόσεις του 2008.⁴⁶

³⁹ Η, με άλλα λόγια, δεν μπορεί η 34η μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο (2011) να είναι μόνο 51η στις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (2010)· βλ., Παγκόσμια Τράπεζα, http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?order=wbapi_data_value_2011+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc

⁴⁰ Τα τελευταία χρόνια προ της μεγάλης κρίσεως (2003-2007), η αποταμίευση στις χώρες της Δύσεως κυμαινόταν από 25%-26% του ΑΕΠ, π.χ. στην Αυστρία και το Βέλγιο, στο 15% του ΑΕΠ περίπου στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ. Στην Ελλάδα, ήταν γύρω στο 13%. Αντιθέτως, σε χώρες όπως η Ινδία οι μικτές αποταμιεύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ ανήρχοντο στο 33%, στην Σαουδική Αραβία στο 43% και στην Κίνα στο 48%. Βλ., Παγκόσμια Τράπεζα, *The World Bank, Gross savings as a percentage of GDP*. <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.ZS?page=1>.

⁴¹ Είναι φυσιολογικό μία ανοικτή χώρα της οποίας το βιοτικό επίπεδο στηρίζεται σε σημαντικό βαθμό σε δάνεια εξωτερικού να βλέπει την κατανάλωση να στρέφεται προς τις εισαγωγές. Υπό αυτές τις συνθήκες είναι πιο ορθολογικό, *ceteris paribus*, ο επιχειρηματίας να στρέφεται, με τη σειρά του, στο να γίνει εισαγωγέας, αντιπρόσωπος ή λιανέμπορος παρά να διακινδυνεύει τα κεφάλαιά του στις εγχώριες επενδύσεις και στην ντόπια παραγωγή.

⁴² Με απλά λόγια, το 2008 οι εξαγωγές αγαθών χωρίς τα καύσιμα έφθασαν τα €15,5 δισ., ενώ το 2012 μόλις τα €14,6 δισ.

⁴³ Το 2008 είχαμε έσοδα από υπηρεσίες €34.066,2 εκ. ενώ το 2012 μόνο €27.108,8 εκ.

⁴⁴ Το 2008 τα συνολικά έσοδα από εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών ήσαν €53,9 δισ. ενώ το 2012 €49,βλ. *δίφτε*, Στατιστικό Δελτίο, http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Publications/Sdos.aspx?Filter_By=4.

⁴⁵ Τα στοιχεία της Τραπέζης Ελλάδος δείχνουν ότι την περίοδο Ιανουάριος-Σεπτέμβριος 2008, τα έσοδα από εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών έφθασαν τα €42,5 δισ. Την αντίστοιχη περίοδο του 2013, τα έσοδα δεν ξεπέρασαν τα €39,3 δισ. (Για τα στοιχεία του 2008, βλ. http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/DispItem.aspx?Item_ID=2442&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdf83c66c95&Filter_by=DT. Για τα [προσωρινά] στοιχεία του 2013, βλ. http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/DispItem.aspx?Item_ID=2442&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdf83c66c95&Filter_by=DT.

Βεβαίως, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, που είχε φθάσει να είναι ένα από τα μεγαλύτερα στον κόσμο (11,2% του ΑΕΠ το 2009, και 15% το 2008⁴⁷), έχει μειωθεί πολύ αισθητά. Μάλιστα, το εν λόγω ισοζύγιο το Α΄ 9-μηνο του 2013 παρουσίασε ένα πλεόνασμα €2,6 δισ., έναντι ελλείμματος €2,8 δισ. την αντίστοιχη περίοδο του 2012.⁴⁸ Δυστυχώς, όμως, η βελτίωση αυτή οφείλεται πρωτίστως στην ύφεση και στην μείωση των εισαγωγών που προκαλεί, δευτερευόντως δε στην μείωση πληρωμής τόκων χάρις στο PSI, και όχι, όπως είδαμε, σε μία θεαματική αύξηση των συνολικών εξαγωγών. Οπότε, τίθεται το εύλογο ερώτημα τι θα συμβεί μόλις επιστρέψουν οι θετικοί ρυθμοί ανάπτυξης.

Αστοχίες δεκαετιών της οικονομικής πολιτικής οδήγησαν στο σήμερα

Η Ελλάς χρεοκόπησε για δύο λόγους.

Πρώτον, επειδή δεν εκμεταλλεύθηκε τους πολύ ικανοποιητικούς ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ της περασμένης δεκαετίας για να προχωρήσει σε όλες τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις που επιβάλλει η συμμετοχή σε μία νομισματική ένωση. Άλλωστε, είχαν προηγηθεί οι περίοδοι της δεκαετίας του 1980 και του 1990 των υψηλών μεταβιβαστικών πληρωμών από την Ευρωπαϊκή Ένωση, και της πρόσβασης σε φθηνότερα διεθνή δάνεια από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, που και αυτά, έτσι όπως εξελίχθηκαν, συνέβαλαν στο να παρακαμφθεί επιφανειακά το μόνιμο πρόβλημα παραγωγικότητας που αντιμετώπιζε η Χώρα.

Ενδεικτική αυτής της τάσεως υστέρησης ήταν και οι κάτω του μετρίου επιδόσεις της Ελλάδος όλα αυτά τα χρόνια στην εφαρμογή των Οδηγιών της Εσωτερικής Αγοράς.⁴⁹ Εάν αυτές είχαν εφαρμοσθεί εγκαίρως, θα είχαν εξασφαλίσει ένα «μίνιμουμ» ανταγωνιστικότητας για την ελληνική οικονομία καθώς πολλές από αυτές τις Οδηγίες αφορούν τομείς που έχει περιλάβει το Μνημόνιο στην δική του ατζέντα (π.χ., απελευθέρωση της αγοράς ενεργείας⁵⁰ και των κλειστών επαγγελματιών). Αντ' αυτού, οι

px?Item_ID=4415&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdff83c66c95&Filter_by=DT.)

⁴⁶ Το 2013, σε σχέση με το 2012, απλώς αντεστράφησαν οι ρόλοι του τουρισμού και των μεταφορών/ναυτιλίας. Ενώ το Α΄ 9μηνο του 2012, τα έσοδα από τον τουρισμό υπολείποντο κατά 12% αυτών του 2008, την αντίστοιχη περίοδο του 2013 τα έσοδα ήταν ελαφρώς υψηλότερα από αυτά του 2008. Αντιθέτως, το Α΄ 9μηνο του 2012, τα έσοδα από τις μεταφορές ήταν κατά 32% χαμηλότερα από αυτά του 2008 και το 2013 κατά 39% χαμηλότερα. Πάντως, το Α΄ 9μηνο τόσο του 2013, όσο και του 2012, οι συνολικές εισπράξεις από τουρισμό και ναυτιλία ήταν, σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2008, χαμηλότερες (κατά 18,3% και 20%, αντιστοίχως).

⁴⁷ Βλ., Παγκόσμια Τράπεζα <http://data.worldbank.org/indicator/BN.CAB.XOKA.GD.ZS>.

⁴⁸ http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Bank/News/PressReleases/DispItem.aspx?Item_ID=4415&List_ID=1af869f3-57fb-4de6-b9ae-bdff83c66c95&Filter_by=DT

⁴⁹ Ενδεικτικό είναι πως η Ελλάς, ακόμα και σήμερα, είναι η δεύτερη χώρα μέλος με τις περισσότερες παραβιάσεις κανόνων της Εσωτερικής Αγοράς, με υπερδιπλάσιο αριθμό εκκρεμών υποθέσεων έναντι του κοινοτικού μέσου όρου (67 έναντι 30, αντιστοίχως) βλ., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-651_en.htm και http://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_by_member_state/greece/index_en.htm#maincontentSec2.

⁵⁰ Ίσως δεν είναι άσχετο το γεγονός ότι οι τιμές του φυσικού αερίου στην Ελλάδα είναι 43% υψηλότερες του μέσου όρου της Ε.Ε., με την Χώρα μας να

«μεταρρυθμιστικές» προσπάθειες εξαντλήθηκαν εν πολλοίς στην επίτευξη των «ονομαστικών» κριτηρίων της Συνθήκης του Μάαστριχτ,⁵¹ για να τις διαδεχθούν, εν συνεχεία, στο πρώτο μέρος της δεκαετίας, η «Χάρτα Σύγκλισης», μία προσπάθεια να μοιραστεί στην κοινωνία, προ της ώρας του, το μέρισμα από την ένταξη στην Ο.Ν.Ε.,⁵² και στο δεύτερο ήμισυ η «ήπια προσαρμογή» κατά την οποία επιδεινώθηκε σχεδόν κάθε υπαρκτός σημαντικός μακροοικονομικός δείκτης.

Δεύτερον, επειδή ξόδευε αλόγιστα και διατηρούσε ένα επίπεδο ζωής που δεν μπορούσε να συντηρήσει. Σ' αυτό συνέβαλε τα μέγιστα ο ανορθολογικός δημόσιος τομέας και η διόγκωσή του⁵³, αλλά και ένα καταναλωτικό πρότυπο το οποίο χρηματοδοτήθηκε πρωτίστως από μία καλπάζουσα, και μάλιστα με επιταχυνόμενο ρυθμό, αύξηση του δημοσίου χρέους από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας. Ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και για δέκα χρόνια, το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ κυμαινόταν κατά μέσο όρο γύρω στο, ήδη ακροσφαλές, 100% του ΑΕΠ, τα επόμενα χρόνια πήρε ξανά την ανιούσα, για να καταλήξει στο 130% του ΑΕΠ το 2009! Σε απόλυτα νούμερα, αυτό μεταφράζεται σε μία αύξηση του δημοσίου χρέους κατά 64% μέσα σε μόνο πέντε χρόνια (2004-2009). Η άποψη ότι η εξέλιξη αυτή δεν ήταν βιώσιμη ενισχύεται κι από το γεγονός ότι το δημόσιο εξωτερικό χρέος αυξήθηκε από το 71% του ΑΕΠ το 2004 στο 111% του ΑΕΠ το 2009 (ή, από €131 δισ. σε €264 δισ., ήτοι διπλασιάστηκε σε απόλυτα νούμερα μέσα σε πέντε μόνο χρόνια). Ας σημειωθεί επίσης ότι το 2009 το ιδιωτικό εξωτερικό χρέος δεν ήταν παρά μόνο λίγο πάνω από το μισό του αντίστοιχου δημοσίου χρέους (€140 δισ. έναντι €264 δισ.), την δε περίοδο 2004-2009 κυμαινόταν μόλις γύρω στο 30%-35% του συνολικού εξωτερικού χρέους.⁵⁴

Επόμενο ήταν, όταν η οικονομία μας απεκλείσθη απότομα από τις διεθνείς αγορές, να πρέπει το γρηγορότερο δυνατόν να μειώσει δραστικά τα κρατικά ελλείμματα που προκαλούσαν την αύξηση του χρέους και την απόλυτη εξάρτηση από τις αγορές. Όμως, η δημοσιονομική προσαρμογή από μόνη της δεν μπορεί να ενθαρρύνει την μετάβαση πόρων προς τον εξαγωγικό τομέα παρά μόνον εμμέσως, δηλ. μέσω της οδυστηρής οδού της εσωτερικής υποτίμησης. Η εξωστρέφεια, και οι επενδύσεις που θα την υποστηρίζουν, θα προέλθουν κυρίως μέσω μίας σειράς μεγάλων, ανατρεπτικών, διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και της ακόμα πιο πολύπλοκης και δύσκολης διαδικασίας του εξορθολογισμού του δημοσίου τομέα (αναδιοργάνωση υπηρεσιών, βελτίωση της παραγωγικότητας του προσωπικού, άρση γραφειοκρατικών αντικινήτρων, ιδιωτικοποιήσεις, αλλά και απλή αποδέσμευση ανθρωπίνων και οικονομικών πόρων που θα πρέπει εν συνεχεία να κατευθυνθούν προς τον εξαγωγικό τομέα). Στη συνέχεια, τα

είναι η πρώτη ακριβότερη στην Ευρώπη (τιμές προ φόρων) και δεύτερη μετά την Δανία σε τιμές μετά φόρων. Βλ., «Η Καθημερινή», 19/12/2013, σελ. 21.

⁵¹ Πληθωρισμός, δημοσιονομικά ελλείμματα, δημόσιο χρέος, επικόκια.

⁵² 10 Σεπτεμβρίου 2003, <http://www.costas-simitis.gr/content/71>

⁵³ Σε τέσσερα μόλις χρόνια, μεταξύ του 2005 και του 2009, οι κρατικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκαν από 44% σε 53% (2005: 43,95% του ΑΕΠ, 2006: 45,2%, 2007: 46,5%, 2008: 49,2%, 2009: 53,2% (ή €124,983 εκ. σε ένα ΑΕΠ €235,0168 εκ). Βλ., http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SNA_TABLE11.

⁵⁴ Βλ. ANT, GREECE, Request for Stand-By Arrangement, 5 Μαΐου 2010, σελ. 125. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10110.pdf>.

ηνία του οικονομικού εκσυγχρονισμού θα πρέπει να αναλάβουν οι ίδιες οι επιχειρήσεις. Σήμερα είναι γνωστό πως η μεγάλη πλειονότης τους δεν διαθέτει το ανάλογο μέγεθος,⁵⁵ τα κατάλληλα προϊόντα, την απαιτούμενη τεχνογνωσία και την χρηματοοικονομική ισχύ για να αντεπεξέλθει επιτυχώς στον ανταγωνισμό των διεθνών αγορών. Είναι γνωστή, ακόμα και στο εξωτερικό,⁵⁶ η τεχνολογική υστέρησή μας στην παραγωγή ακόμα και κατ' εξοχήν παραδοσιακών ελληνικών προϊόντων με αυξανόμενη ζήτηση στο εξωτερικό, όπως η φέτα και το ελαιόλαδο, όπως είναι γνωστή και η αδυναμία των ελληνικών αγροτικών επιχειρήσεων να οργανωθούν από κοινού σε μεγαλύτερα σχήματα και να καθιερώσουν κοινά υψηλά πρότυπα ποιότητας, προϋπόθεση επιτυχούς συμμετοχής στην μεγάλη ανάπτυξη του προσοδοφόρου τομέα των ποιοτικών τροφίμων. Το αποτέλεσμα είναι πως έχουμε παραδώσει την μερίδα του λέοντος των διεθνών πωλήσεων σε άλλες χώρες. Η γενικότερη ανασυγκρότηση του εξαγωγικού τομέα είναι ο μέγας στόχος, και κατά τούτο θα πρέπει να αποτελεί κοινή ευθύνη τόσο του ιδιωτικού, όσο και του δημοσίου τομέα.

Εσωτερικές αντιφάσεις στην εφαρμογή του προγράμματος

Αν και το πρόγραμμα του Μνημονίου περιελάμβανε δημοσιονομικά, διαρθρωτικά/αναπτυξιακά και θεσμικά μέτρα, το βάρος στην πράξη, όπως είδαμε, έπεσε στο πρώτο σκέλος. Μάλιστα, η έμφαση στα δημοσιονομικά ήταν τέτοια που ενίοτε λειτουργούσε σε άμεση αντίθεση προς τα άλλα δύο σκέλη. Παραδείγματα αυτού του φαινομένου είναι:

- η συρρίκνωση του ΕΣΠΑ συνεπεία της αύξησης του ποσοστού της κοινοτικής συγχρηματοδότησεως μέχρι του ποσοστού του 95% (αποφάσεις του Δεκεμβρίου 2011), χωρίς όμως αύξηση των συνολικών κοινοτικών κονδυλίων.

- οι συνεχείς περικοπές στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, γεγονός ιδιαίτερα αρνητικό, σύμφωνα με ορισμένες ενδείξεις.⁵⁷
- η συστηματική καθυστέρηση στην επιστροφή του ΦΠΑ προς τις εξαγωγικές επιχειρήσεις και
- η περικοπή των κονδυλίων για τις προωθητικές δράσεις των κρατικών φορέων υπέρ των εξαγωγών.

Ο εκ βάθρων μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας που συνεπάγεται η κατά μιάμιση φορά αύξηση των εξαγωγών μας πρέπει να αναγάγει σε απόλυτη προτεραιότητα της οικονομικής πολιτικής την διευκόλυνση του ιδιωτικού τομέα να πετύχει αυτόν τον στόχο, με απαραίτητο εργαλείο τις κατάλληλες μεταρρυθμίσεις. Η μέχρι τούδε εμπειρία της προσαρμογής του ιδιωτικού τομέα στην Ο.Ν.Ε. δεν πρέπει να μας καθιστά απαισιόδοξους, παρά τις γνωστές αδυναμίες του τελευταίου (π.χ., κατακερματισμός και μικρό μέγεθος, υπερβολική εξάρτηση από δημόσιες συμβάσεις, κονδύλια ΕΣΠΑ, κ.ά.): αξίζει να θυμηθούμε ότι την προηγούμενη δεκαετία, προ κρίσεως, είχαμε, μαζί με την Ιρλανδία, τον υψηλότερο ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας στην Ε.Ε. των 15, τρεις φορές υψηλότερο απ' αυτόν της Γερμανίας, της Ισπανίας ή της Πορτογαλίας.⁵⁸ Και αυτό, παρά την παράλληλη τάση για διόγκωση του πάσχοντος παραγωγικά δημοσίου τομέα. Συγχρόνως, πρέπει να σημειώσουμε ότι, αν και η χώρα μας, ως γνωστόν, ουδέποτε υπήρξε πρωταθλήτης στον τομέα των εξαγωγών, εν τούτοις την περίοδο 1999-2008 είδε τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών να αυξάνονται με έναν ρυθμό ελαφρώς υψηλότερο από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης.⁵⁹

Η οικονομική πολιτική πρέπει να εστιάσει με απόλυτη προτεραιότητα στην απελευθέρωση των δυνάμεων του ιδιωτικού τομέα. Εν τω μεταξύ, παραμένουμε στην προτελευταία θέση στην Ευρωζώνη όσον αφορά στην πολυπλοκότητα των διαδικασιών που σχετίζονται με το διασυνοριακό εμπόριο.⁶⁰ Μέχρι το 2011, η Ελλάς βρισκόταν στην 100ή θέση (ανάμεσα σε 185 χώρες) στην γενική κατάταξη του «ευκολία στο επιχειρείν» (“ease of doing business”) της Παγκόσμιας Τράπεζας, και 135^η στην κατηγορία «ευκολία ίδρύσεως μίας επιχειρήσεως». Ευτυχώς, χάρις στο

⁵⁵ Το γεγονός, πρώτον, ότι το 99,9% των ελληνικών επιχειρήσεων κατατάσσεται στην κατηγορία των μικρομεσαίων (δηλ., επιχειρήσεις με λιγότερους από 250 απασχολούμενους και ετήσιο κύκλο εργασιών κάτω των €50 εκ. – βλ. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/faq/index_en.htm), απασχολώντας το 84,8% όλου του εργατικού δυναμικού του ιδιωτικού, μη χρηματοπιστωτικού, τομέα, και, δεύτερον, ότι περισσότερο από το 50% της ιδιωτικής απασχόλησης βρίσκεται συγκεντρωμένο στις πολύ μικρές επιχειρήσεις (0-9 εργαζόμενοι), σημαίνει ότι οι περισσότερες ελληνικές ΜΜΕ είναι πολύ μικρές για να έχουν εξαγωγικό προσανατολισμό. Βλ. το υπόμνημα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, *Performance of SMEs in 2012: amidst challenges, prospects improving for most Member States*, Βρυξέλλες, 26/11/2013. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-1045_fr.htm?locale=en. Το γεγονός ότι οι πιο μικρές επιχειρήσεις γενικά δυσκολεύονται να εξαγουν μοιάζει να επιβεβαιώνεται και από τα συμπεράσματα ερευνής του ΣΕΒ, *Παραγωγική Ανασυγκρότηση με Καινοτομία – Μία Σύγχρονη Βιομηχανική Πολιτική για την Ελλάδα*, Δεκέμβριος 2013, σελ. 12.

⁵⁶ Βλ., π.χ., *New York Times*, “What Greece Makes, the World Might Take”, του Adam Davidson, 3/7/2012 <http://www.nytimes.com/2012/07/08/magazine/what-greece-makes-the-world-might-take.html?pagewanted=all&r=0>. Στο άρθρο αυτό εξηγείται το παράδοξο η Ελλάς να ελέγχει μόνο το 28% της διεθνούς αγοράς φέτας και το 4% της διεθνούς βιομηχανίας ελαιολάδου.

⁵⁷ Μελέτη των Π. Μονοκρούσου και Δ. Θωμάκου παρουσιάζει ορισμένες πρωταρχικές εκτιμήσεις που δείχνουν τους πολλαπλασιαστές δημοσίων επενδύσεων στην Ελλάδα να είναι άνω του 3! Βλ., P. Monokroussos and D. Thomakos, *Greek fiscal multipliers revisited - Government spending cuts vs. tax hikes and the role of public investment expenditure*, Greece Macro Monitor, Eurobank Research, 20/3/2013.

⁵⁸ ΑΕΠ σε τιμές 2000 ανά απασχολούμενο.

http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm

⁵⁹ *European Commission, Quarterly Report on the Euro Area, Volume 9, No. 1 (2010), p. 23;*

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/gr_euro_area2010/pdf/qr_ea201001en.pdf. Σ' αυτό συνέβαλε τα μέγιστα η Ναυτιλία.

⁶⁰ Μάς προσπερνάει μόνο η Ιταλία. Βλ., Παγκόσμια Τράπεζα, *Doing Business, Trading Across Borders* <http://www.doingbusiness.org/data/exploretopics/trading-across-borders>.

Σημειώσεται ότι το Υπουργείο Ανάπτυξης δρομολόγησε τον Νοέμβριο του 2012 25 δράσεις για την μείωση κατά 50% του χρόνου που απαιτείται για την εξαγωγή ενός προϊόντος και την μείωση κατά 20% του σχετικού κόστους, μέχρι το 2015 (!). Με μια σωστή ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, οι στόχοι αυτοί θα έπρεπε να είχαν ολοκληρωθεί οπωσδήποτε το 2011-12 το αργότερο. Παρ' όλα αυτά, η Task Force, στην 5^η «Έκθεση Δραστηριοτήτων» της, εκδοθείσα στα τέλη Οκτωβρίου του 2013, σημείωνε την ύπαρξη σοβαρών καθυστερήσεων στην εφαρμογή του προγράμματος. Βλ., http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-981_en.htm, σελ. 28-29.

πρόγραμμα προσαρμογής, οι επιδόσεις της χώρας βελτιώθηκαν σημαντικά το 2013, καθώς αναρρήχθηκε στην 72^η θέση στην γενική κατάταξη, και στην 36^η στην κατηγορία περί ευκολίας ιδρύσεως μία επιχειρήσεως.⁶¹ Όμως, κάναμε δύο χρόνια για να απελευθερώσουμε πραγματικά την κρουαζιέρα με κόστος εκατοντάδων εκατομμυρίων,⁶² η δε πρώτη λίστα των προς κατάργησιν/συγχώνευσιν περιττών δημοσίων οργανισμών των οποίων το προσωπικό θα απολυθεί δεν είχε ακόμα δημοσιοποιηθεί τον Δεκέμβριο 2013⁶³ (το Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης ζητούσε τον Μάιο του 2013 να «χαρτογραφηθούν» όλα τα ΝΠΙΔ και ΝΠΔΔ που ευρίσκοντο υπό την εποπτεία των άλλων υπουργείων, και να καταγραφούν όλοι οι υπάλληλοί τους⁶⁴, τον δε Δεκέμβριο επανέθεσε ως στόχο την πλήρη «χαρτογράφηση» των απασχολουμένων στο σύνολο του Δημοσίου, καθώς και την καταγραφή των μισθολογικών τους απολαβών⁶⁵, καίτοι είχε προηγηθεί η «απογραφή» του Ιουλίου 2010⁶⁶), ενώ η πρόοδος που έχει επιτελεσθεί στον τομέα τού εξορθολογισμού των δημοσίων επιχειρήσεων παραμένει άγνωστη αφού το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους φέρεται να αποστέλλει ακόμα εγκυκλίους στις δημόσιες επιχειρήσεις για να αναδιαρθρώσουν τις οργανωτικές δομές τους κατά τη διάρκεια τού 2014.⁶⁷ Την ίδια στιγμή, το θέμα των «επιόρκων» έχει λάβει διαστάσεις – και αποκαλύψει εμπλοκές στον τρόπο αντιμετώπισής του – που δεν συνάδουν με τους αναμενόμενους τρόπους λειτουργίας μίας εύρυθμα λειτουργούσης, κανονικής δημόσιας διοίκησης, ενώ συζητούνται ακόμα οι τρόποι εφαρμογής του Νόμου 3919/2011 περί απελευθέρωσης των κλειστών επαγγελμάτων⁶⁸ (υποχρέωση του πρώτου Μνημονίου

του Μαΐου 2010 που είχε ως στόχο την υλοποίηση μέχρι τον Ιούνιο 2011)⁶⁹ και δη η «εξάλειψη των αντιφάσεων» (sic) μεταξύ του συγκεκριμένου Νόμου και της ισχύουσας ειδικής νομοθεσίας⁷⁰, τις οποίες αντιφάσεις θα περίμενε κανείς ο Νόμος να έχει καταργήσει.⁷¹ Και, τέλος, περικόπτουμε τα κονδύλια που διατίθενται στην εμπροσθοφυλακή της προσπάθειας προώθησης των εξαγωγών μας, δηλ. τα Γραφεία Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων των διπλωματικών Αρχών μας στο εξωτερικό, τη στιγμή, μάλιστα, που γνωρίζουμε πάρα πολύ καλά ότι αυτά παγίως ήσαν υποστελεχωμένα και υποχρηματοδοτούμενα.

Η δημοσιονομική προσαρμογή είναι το τώρα· οι μεταρρυθμίσεις για την εξωστρέφεια είναι το αύριο

Βεβαίως, όλες αυτές οι καθυστερήσεις κοστίζουν. Όχι μόνο προκαλούν αναβολές στην πληρωμή των δόσεων (με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ομαλή λειτουργία του Κράτους και των υπηρεσιών του, συμπεριλαμβανομένης της τακτοποίησης των υποχρεώσεών των)· υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα των ιδίων των μεταρρυθμίσεων αφού, έως ότου αυτές να εφαρμοσθούν τελικά, τα κίνητρα για νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες έχουν περιορισθεί κι άλλο από την επιδεινούμενη ύφεση.⁷² Μ' αυτόν τον τρόπο, οι καθυστερήσεις συνέβαλαν στην επιδείνωση της ύφεσης και άρα και της δημοσιονομικής καταστάσεως, καθιστώντας, έτσι, αναγκαία και μία κλιμάκωση των «μέτρων», προκαλώντας έναν φαύλο κύκλο. Η ίδια η ύφεση, λόγω του βάθους και της διάρκειάς της, εμπόδισε την ομαλή μεταφορά πόρων στον εξαγωγίμο τομέα, μία διαδικασία η οποία σε εποχές γενικότερης ανάπτυξης και νέων ευκαιριών θα είχε προχωρήσει με μεγαλύτερη ευκολία: η συρρίκνωση της βάσεως των εγχωρίων πελατών (η οποία οδήγησε πολλές επιχειρήσεις στην χρεοκοπία πριν προλάβουν να αναπροσανατολίσουν τις πωλήσεις τους στο εξωτερικό, εάν υποθέσουμε ότι είχαν τέτοιες δυνατότητες), η προβληματική πρόσβαση στην τραπεζική χρηματοδότηση (την οποία επιδεινώνει η ύφεση μέσω των προβληματικών δανείων που προκαλεί), αλλά και οι ίδιες οι περικοπές των κονδυλίων που θα έπρεπε να προορίζονται για δράσεις προωθήσεως των εξαγωγών και της εξωστρέφειας, όλα αυτά δυσκόλεψαν ακόμα περισσότερο τις επιχειρήσεις στο να στραφούν προς τις ξένες αγορές.⁷³ Και δυστυχώς, παρά την θέσπιση τόσων και τόσων

⁶¹ Παγκόσμια Τράπεζα, Doing Business <http://www.doingbusiness.org/rankings>

⁶² Η νομοθετική ρύθμιση του 2010 (Ν. 3872/2010) οδηγήθηκε σε αδιέξοδο διότι υιοθέτησε μία λογική περιορισμών η οποία απέτρεψε τις εταιρείες να κάνουν χρήση του Νόμου. Αποτέλεσμα αυτού είναι το "homeporting" (για κρουαζιερόπλοια με σημαία τρίτων, μη κοινοτικών, χωρών), βάσει του βελτιωμένου εν ισχύ Νόμου 4072/2012, να μη μπορεί να γίνει πραγματικότητα πριν από το 2014-2015, λόγω των διαπραγματεύσεων και συμφωνιών που θα πρέπει να μεσολαβήσουν με τις εταιρίες.

⁶³ Στις 17/12/2013, το Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης ανακοίνωσε ότι μέχρι το τέλος του έτους ανεμένετο να κατατεθεί νομοσχέδιο για την κατάργηση δώδεκα οργανισμών και φορέων του Δημοσίου (από εκατοντάδες που φαίνεται να υπάρχουν). Μάλιστα, η όλη λογική του εγχειρήματος δεν φαίνεται να υπαγορεύεται από την ανάγκη εξορθολογισμού του όλου πλέγματος των δημοσίων φορέων: η κατάργηση μοιάζει να θεωρείται ως το μέσον για να υλοποιηθεί εγκαίρως η μνημονιακή υποχρέωση να συμπληρωθούν οι 2.000 απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων που υπολείπονται μέχρι το τέλος του έτους. Ενισχυτική της ως άνω απόψεως είναι η δήλωση του αρμοδίου Υπουργού ότι του χρόνου θα ακολουθήσει «μία πιο εμπειριστατομένη δουλειά για τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου». Βλ., «Η Καθημερινή», 18/12/2013.

⁶⁴ Βλ. Η Καθημερινή, «Εφεδρικό σχέδιο για τις απολύσεις», 15/5/2013.

⁶⁵ Η Καθημερινή, «Χαρτογράφηση» υπαλλήλων και απολαβών στο Δημόσιο», 11/12/2013.

⁶⁶ <http://apogrfi.gov.gr/2010/07/379>

⁶⁷ Η Καθημερινή, «Συγχωνεύσεις διευθύνσεων, τμημάτων ζητεί το ΓΛΚ από τις δημόσιες επιχειρήσεις», 12/12/2013, σελ. 20. Στο ίδιο φύλλο (σελ. 19), μαθαίνουμε ότι τώρα τίθεται σε λειτουργία η υπηρεσία μίας στάσης για τις μεγάλες επενδύσεις (αναπτυξιακός Ν. 4146/2013), κάτι που είχε εξαργεθεί πολλάκις και στο παρελθόν. Παρ' όλα αυτά, εκκρεμεί η έκδοση του Προεδρικού Διατάγματος για την πιστοποίηση των ιδιωτικών φορέων (όπως τράπεζες) στους οποίους θα μπορεί να ανατίθεται ο έλεγχος των επενδυτικών σχεδίων που θα υπάρχουν στον Αναπτυξιακό Νόμο.

⁶⁸ Ο ίδιος ο Υπουργός Οικονομικών κ. Γιάννης Στουρνάρας παραδέχθηκε, στις 9/5/2013, ότι «το ΑΕΠ θα μπορούσε να αυξηθεί έως και 15% αν στην Ελλάδα η απελευθέρωση είχε φθάσει στο επίπεδο των υπολοίπων χωρών της Ευρωζώνης»· βλ. <http://news.in.gr/economy/article/?aid=1231247559>.

⁶⁹ Τα περισσότερα μέτρα ούτως ή άλλως αφορούσαν ευθυγράμμιση με υφιστάμενες κοινοτικές Οδηγίες.

⁷⁰ Βλ. το «Μνημόνιο Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών», Δεκέμβριος 2012 <http://www.minfin.gr/portal/el/resource/contentObject/contentTypes/generic/ContentResourceObject,fileResourceObject,arrayOfFileResourceTypeObject/topicNames/economicPolicyProgram/resourceRepresentationTemplate/contentObjectListAlternativeTemplate#fragment-0> (σελ. 5).

⁷¹ Τουλάχιστον, αυτό φαίνεται να υπονοεί το Άρθρο 9, παρ. 3β όταν λέει, «Κάθε γενική ή ειδική διάταξη που αντιβαίνει στις διατάξεις του παρόντος νόμου καταργείται».

⁷² Ένα παράδειγμα είναι η απελευθέρωση των οδικών μεταφορών. Το πρώτο νομοσχέδιο κατέθετο στην Βουλή τον Απρίλιο του 2010 (προ Μνημονίου). Όμως, αντιδράσεις από τον κλάδο, καθώς και ορισμένες αδυναμίες του ιδίου του νομοσχεδίου, δεν επέτρεψαν την υιοθέτηση ενός πραγματικά φιλελεύθερου νόμου παρά μόνον στις αρχές του 2012. Μέχρι τότε, όμως, η ύφεση είχε πάρει διαστάσεις, υποσκάπτοντας εν γένει τα κίνητρα για νέες εμπορικές πρωτοβουλίες, και ειδικότερα στον κλάδο των μεταφορών, παρά την ύπαρξη σημαντικών μειώσεων κόστους.

⁷³ Πρόσφατη έρευνα του IOBE δείχνει πως αυτές που είχαν τέτοιες δυνατότητες, κυρίως μεταξύ των 2.000 μεγαλύτερων επιχειρήσεων, μπόρεσαν,

νόμων και μέτρων για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, κ.τ.λ., η βασική φυσιολογία της επιχειρηματικότητάς μας δεν φαίνεται να έχει αλλάξει σε σχέση με αυτήν της προηγούμενης, προ κρίσεως, εποχής,⁷⁴ ενώ παραμένει σχετικά αμφίβολο εάν έχει γίνει κατανοητό, ακόμα και μεταξύ πολλών επιχειρηματιών, το πόσο σημαντική είναι η αύξηση της εξωστρέφειας για την επιβίωση των ιδίων των επιχειρήσεων.⁷⁵

Εξ ίσου φθοροποιοί, αλλά και επικίνδυνο, οι καθυστερήσεις έδωσαν περαιτέρω λαβή στους επικριτές μας στο εξωτερικό να εξαπολύσουν γενικότερη κριτική εναντίον της Χώρας, αμφισβητώντας ακόμα και την καταλληλότητά της για συμμετοχή στο ευρώ.

Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι οι δυστοκίες στην εφαρμογή του ελληνικού προγράμματος έκαναν ακόμα και οικονομολόγους διεθνούς φήμης να θεωρούν σχεδόν αδύνατη την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας υπ' αυτές τις συνθήκες, ωθώντας τους να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της επαναφοράς της δραχμής με απώτερο στόχο μία υποτίμηση η οποία θα καθιστούσε, τάχα, την ελληνική οικονομία πιο «ανταγωνιστική». Μάλιστα, μερικές φορές η πολεμική ήταν τόσο έντονη – υποκινούμενη ίσως και εν μέρει από μία αντιπάθεια προς τις ενοποιητικές προσπάθειες της Ευρώπης, το ισχυρότερο σύμβολο των οποίων ήταν το ευρώ – που τους οδηγούσε να παραβλέψουν ουσιώδη χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας. Η βασική διάγνυσή τους αγνοούσε το γεγονός ότι, εφ' όσον επιθυμεί να διαπλάσσει μια μακροπρόθεσμα εύρωστη οικονομία, η Ελλάς – όπως εξηγήθηκε ανωτέρω – θα πρέπει να μεγεθύνει τον εξαγωγικό τομέα της κατά το αντίστοιχο ενός 20% με 25% του ΑΕΠ. Μία υποτίμηση θα ευνοούσε ενδεχομένως τους υφισταμένους παραγωγούς εξαγωγίμων προϊόντων για ένα διάστημα. (Παραβλέπουμε, χάριν της

συζητήσεως, τις επιπτώσεις που θα είχε, για τους τελευταίους, μία υποτίμηση στο διαθέσιμο εισόδημα των εγχωρίων πελατών των.) Αλλά το πώς η Ελλάς θα έπειθε τους νέους επιχειρηματίες που είναι απαραίτητοι για την αναδιάρθρωση της εθνικής οικονομίας να ξεκινήσουν να ιδρύουν νέες επιχειρήσεις, και δη με εξαγωγικό προσανατολισμό, μέσα σε ένα περιβάλλον πανάκριβων, πλέον, εισαγομένων κατ' ανάγκην, καυσίμων, πρώτων υλών, κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και ενδιάμεσων αγαθών και ανταλλακτικών παραμένει ένα μυστήριο.⁷⁶ Εν τω μεταξύ, αξίζει να τονισθεί ότι η – κατά τα άλλα συκοφαντημένη – εσωτερική υποτίμηση έχει αποφέρει αξιόλογα αποτελέσματα τουλάχιστον σε έναν κλάδο, ο οποίος τυγχάνει να είναι και ο πιο σημαντικός από απόψεως εισοδηματικών εισροών από την αλλοδαπή, δηλ., τον τουρισμό.⁷⁷

Η όλη κινδυνολογία περί εξόδου της Ελλάδος από το ευρώ – για την συνεχή αναμόχλευση της οποίας ευθύνονται αποκλειστικά θεωρητικοί οικονομολόγοι, ευρωσκεπτικιστές πολιτικοί, δημοσιογράφοι και αναλυτές, με την κρυφή ατζέντα του ο καθένας, και όχι βεβαίως οι κυβερνήσεις ή τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε.⁷⁸ – προκάλεσε με τη σειρά της τεράστια προβλήματα (διεύρυνση των spreads, φυγή κεφαλαίων, άρνηση των ξένων, αλλά και των Ελλήνων, να επενδύσουν στην Ελλάδα, κ.τ.λ.).

Τώρα που η δημοσιονομική προσαρμογή πλησιάζει προς το τέλος της και το βάρος της υπολειπόμενης προσαρμογής περνάει, κατ' ανάγκην, στις διαρθρωτικές αλλαγές – όπως, πλέον, διακηρύττουν, και οι πιστωτές μας (έστω με κάποια χρονική υστέρηση)⁷⁹ – πρέπει να αναδειχθούμε χωρίς άλλη καθυστέρηση το

ως έναν μικρό βαθμό, να στηριχθούν στις ξένες αγορές: έτσι, εντός αυτής της κατηγορίας, οι εξαγωγικές επιχειρήσεις πλέον αυξήθηκαν, το 2013, στο 50% του συνόλου, έναντι 45% το 2011. Όμως, το 40% των επιχειρήσεων έχουν χαμηλή διείσδυση

εξαγωγών (<10%). Βλ., <http://www.sev.org.gr/Uploads/pdf/Tsakanikas.pdf>.

⁷⁴ Μία πρόσφατη μελέτη της “Endeavour Greece” (Οκτ. 2013) δείχνει ότι η κλαδική σύνθεση των νεοειδρωθεισών επιχειρήσεων – μία κατηγορία η οποία ούτως ή άλλως έχει συρρικνωθεί κατά 40% σε σχέση με την καλύτερη χρονιά του παρελθόντος (2008), συνεπεία, φυσικά, της συμπίεσης του ΑΕΠ κατά 25% – έχει αλλάξει πολύ λίγο, παρά την σποραδική εμφάνιση ορισμένων νέων, καινοτόμων επιχειρήσεων με εξαγωγικές δυνατότητες. Ακριβέστερα, φαίνεται πως το 93% των πρωτοβουλιών που ξεκίνησαν το 2008 δεν ήταν σε κλάδους υψηλής προστιθέμενης αξίας. Το 2012, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν ακόμα γύρω στο 90%. Οι νέοι κλάδοι που έχουν πάρει τα σκήπτρα είναι η κατηγορία των εστιατορίων, ταβερνών και μπαρ, με τετραπλάσια δε ανάπτυξη από τον δεύτερο κλάδο, αυτόν της ενδύσεως και υποδήσεως. Βλ., <http://www.endeavor.org.gr/sites/default/files/images/upload/Endeavor%20Greece%20-%20Entrepreneurship%20and%20Investment%20Opportunities.pdf>, σελ. 9.

⁷⁵ Σε μία πρόσφατη (Ιούλιος 2013) έρευνα του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΑΣΟΕΕ), οι διευθυντές πωλήσεων σε 116 επιχειρήσεις φέρονται να έχουν δηλώσει πως, από οκτώ μεγάλες αλλαγές που η κρίση έφερε στις διευθύνσεις τους, η κατηγορία «νέες ευκαιρίες για εξαγωγές» αξιολογήθηκε τελευταία. Βλ., <http://www.eltrun.gr/wp-content/uploads/2013/07/%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1-%CF%80%CF%89%CE%BB%CE%AE%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD%CE%99%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82%CF%82.pdf>, σελ. 3.

⁷⁶ Πολυάριθμες μελέτες υποστηρίζουν ότι, για να παραμείνει η ελληνική οικονομία στην ομάδα των εύπορων και ανεπτυγμένων χωρών, θα πρέπει να αποκτήσει νέους κλάδους, υψηλότερης τεχνολογίας και προστιθέμενης αξίας. (Βλ., π.χ., Ricardo Hausmann, *Greece and the Secret of Sustained Economic Growth*, Harvard Kennedy School & Center for International Development, Harvard University, στην εκδήλωση Athens Forum του Ιδρύματος Κόκκαλη, 9/6/2011.

<http://www.kokkalisfoundation.gr/page.ashx?pid=5&aid=417&lang=1> .) Ενώ, λοιπόν, η Ελλάς χρειάζεται μεγαλύτερη διαφοροποίηση (diversification) της παραγωγικής βάσεώς της, θα πρέπει συγχρόνως να επιλέξει προσεκτικά σε ποιους τομείς θα εξειδικευθεί προκειμένου να αποκτήσει αυτήν την πιο προηγμένη βάση. Και αυτό, διότι η εγχώρια αγορά της είναι μικρή και δεν έχει την πολυτέλεια να έχει το ίδιο εύρος παραγωγικών κλάδων που έχει μια μέση μεγάλη οικονομία. Επομένως, η εξάρτησή της από εισαγόμενη ενέργεια, κεφαλαιουχικά αγαθά, αλλά ενδιάμεσα αγαθά, κ.τ.λ. θα είναι εκ των προκρίτων μεγαλύτερη απ' ό,τι είναι αυτή μιας άλλης χώρας, ceteris paribus. Προς αυτήν την κατεύθυνση, άλλωστε, οδηγεί η όλη λογική της Ενιαίας Αγοράς.

⁷⁷ Σύμφωνα με την διαδικτυακή μηχανή ανευρέσεως Trivago, η Ελλάς είναι πλέον η τέταρτη φθηνότερη μεταξύ 24 ευρωπαϊκών χωρών όσον αφορά το μέσο κόστος δωματίου ξενοδοχείου. Η Τουρκία, γνωστός ανταγωνιστής της χώρας μας στον τουρισμό, έχει γίνει πλέον η τέταρτη ακριβότερη. Πρόκειται περί τέλειαν αντιστροφής των δεδομένων εν συγκρίσει με την κατάσταση που επικρατούσε προ μερικών ετών. Συν τοις άλλοις, το αποτέλεσμα επιτεύχθηκε χωρίς την τεράστια αναστάτωση που θα προκάλυψε μία πραγματική υποτίμηση, συμπεριλαμβανομένης της μεγάλης ανατιμής των εισαγωγών, οι οποίες εισαγωγές είναι απαραίτητες για την διατήρηση ενός σύγχρονου και προηγμένου τουριστικού κλάδου.

⁷⁸ Η Bundesbank (η οποία είναι ένα εθνικό θεσμικό όργανο) τηρεί μια πιο άεγκλη στάση, αλλά εδώ θα πρέπει να υπομνησθεί ότι η κεντρική τράπεζα της Γερμανίας πολλές φορές «αντιπολιτεύεται» την ίδια την ΕΚΤ!

⁷⁹ Έτσι, ο Jörg Asmussen, μέλος της εκτελεστικής επιτροπής της ΕΚΤ, δήλωσε χαρακτηριστικά στις 10/12/2013, «Αν και υπάρχει το θέμα του δημοσιονομικού κενού, για εμάς ποιο σημαντικό ζήτημα είναι οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις». Βλ., <http://news.in.gr/economy/article/?aid=1231279562>.

συγκεκριμένο μοντέλο της οικονομίας που επιδιώκουμε να οικοδομήσουμε. Θα πρέπει, επομένως, να θέσουμε την ανάπτυξη των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ως κεντρική πυξίδα της οικονομικής πολιτικής μας και πάνω απ' όλους τους άλλους στόχους. Ένας τέτοιος σχεδιασμός – σε ένα πλαίσιο ιδιαίτερος περιορισμένων ανθρωπίνων και οικονομικών πόρων – προϋποθέτει αυστηρή ιεράρχηση προτεραιοτήτων και την ανάλογη προσαρμογή και αναπροσαρμογή των επί μέρους μεταρρυθμιστικών/ αναπτυξιακών πολιτικών στις ανάγκες του υπέρτερου αυτού στόχου. Και φυσικά προϋποθέτει την αποφυγή συγκρουομένων επιδιώξεων, κάτι που δεν έχουμε πετύχει ακόμα λόγω της «οριζόντιας» προσεγγίσεως που εφαρμόζουμε όχι μόνο στα δημοσιονομικά, αλλά παντού.⁸⁰

Οι ανάλογες αλλαγές έπρεπε να είχαν αρχίσει προ πολλών ετών, εν όψει της ένταξής μας στην Ευρωζώνη, αλλά αυτό δεν έγινε. Γι' αυτό, στην πράξη, τώρα αρχίζει η ουσιαστικότερη, αλλά και δυσκολότερη, φάση της μακροπρόθεσμης προσαρμογής του κοινωνικο-οικονομικού μοντέλου μας.

⁸⁰ Γι' αυτό και η εμμονή του Υπουργείου Ανάπτυξης (μάλιστα, υπερακοντίζοντας, εν προκειμένω, την ίδια την Τρόικα) σε πολιτικές όπως το άνοιγμα των μικρών καταστημάτων τις Κυριακές είναι τόσο άκριτη σε εποχές υφέσεως: όχι μόνο επιβαρύνει κι άλλο το λειτουργικό κόστος αυτής της κατηγορίας επιχειρήσεων, χωρίς να εξασφαλίζει κατ' ανάγκην περισσότερα συνολικά έσοδα (όχι μόνο έρχεται σε ευθεία αντίθεση με άλλες πολιτικές, όπως αυτές της απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας (οι οποίες αποβλέπουν στην παροχή δυνατότητας σταδιακού και οργανωμένου περιορισμού των δραστηριοτήτων για τις επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν μία συρρίκνωση του κύκλου εργασιών τους) αλλά και «πριμοδοτεί» μία δραστηριότητα η οποία στην πράξη ενθαρρύνει τις εισαγωγές αντί των εξαγωγών. Βεβαίως, το γεγονός ότι εν τέλει το άνοιγμα τις περισσότερες Κυριακές είναι προαιρετικό περιορίζει τις αρνητικές συνέπειες που αναφέρονται ανωτέρω. Όμως, ξέρουμε από την θεωρία της βιομηχανικής οικονομικής ότι ενίοτε ο ανταγωνισμός μεταξύ ολιγοπωλιακών σχημάτων δύναται να καταστεί ένα παίγνιο που καταλήγει, από όλες τις δυνατές εκδοχές, στην χειρότερη εκδοχή για τους συμμετέχοντες – ακόμα και εάν ο καθένας ξεχωριστά συμπεριφέρεται ορθολογικά. Θα τολμούσαμε, μάλιστα, να πούμε πως η πιθανότητα να καταλήξει το παίγνιο στην χειρότερη δυνατή λύση (οπότε να ισοδυναμεί με ένα παίγνιο αρνητικού αθροίσματος) εξαρτάται άμεσα από την σοβαρότητα της υφέσεως και την συνακόλουθη ένταση του ανταγωνισμού που αυτή προκαλεί (ενός ανταγωνισμού για την επιβίωση). Εφ' όσον ληφθεί υπ' όψιν η προηγούμενη επιφύλαξη, θα μπορούσε να προστεθεί πως η εμπέδωση της κουλτούρας άρσεως των περιορισμών μπορεί να αποβεί επωφελής τελικά όμως, αυτό ίσως καταστεί αξιοποιήσιμο μόνο σε έναν πιο μεσοπρόθεσμο ορίζοντα, όταν λάβουν τέλος οι σκληρότερες συνέπειες της σημερινής υφέσεως.

Ομάδα Οικονομικών Μελετών

Επιμελητής, καθηγητής Γκίκας Χαρδούβελης
Οικονομικός Σύμβουλος Eurobank & Επικεφαλής Οικονομικών
Ερευνών

Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών & Προβλέψεων

Τάσος Αναστασάτος: Ανώτερος Οικονομολόγος

Ιωάννης Γκιώνης: Ερευνητής Οικονομολόγος

Στυλιανός Γώγος: Οικονομικός Αναλυτής

Βασίλης Ζάρκος: Οικονομικός Αναλυτής

Όλγα Κοσμά: Οικονομικός Αναλυτής

Μαρία Πρανδέκα: Οικονομικός Αναλυτής

Θεόδωρος Σταματίου: Ερευνητής Οικονομολόγος

Eurobank Εργασίας Α.Ε., Λ.Αμαλίας 20 & Σουρή 5, 10557 Αθήνα, τηλ +30.210.3337365, fax: +30.210.333.7687, e-mail: Research@eurobank.gr

Eurobank Οικονομικές Μελέτες

Περισσότερες εκδόσεις μας διαθέσιμες στο
<http://www.eurobank.gr/research>

- **New Europe:** Μηνιαίο δελτίο αναφορικά με τις κύριες μακροοικονομικές εξελίξεις στις αγορές της Νέας Ευρώπης
- **Οικονομία & Αγορές:** Μηνιαία επιθεώρηση ανάλυσης και έρευνας θεμάτων που σχετίζονται με την ελληνική και τη διεθνή οικονομία
- **Global Economic & Market Outlook:** Τριμηνιαίο δελτίο αναφορικά με τις κύριες εξελίξεις στην παγκόσμια αγορά και τις προοπτικές τους

Εγγραφείτε ηλεκτρονικά στο: <http://www.eurobank.gr/research>
Ακολουθήστε μας στο twitter: http://twitter.com/Eurobank_Group

